

Együtt vagy egymás mellett?

A felsőoktatás koedukációja a XIX. században

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	3
A kutatás témája	3
Források és szakirodalmi háttér.....	4
MI A KOEDUKÁCIÓ?	5
NŐK A KÜLFÖLDI EGYETEMEKEN.....	7
NŐK A MAGYAR EGYETEMEKEN	8
A nők hivatása	8
Korai kezdeményezések	9
Hugonnai Vilma	10
„Egy fecske nem csinál tavaszt!”	12
A Mária Dorothea Egyesület.....	12
Wlassics Gyula	15
Az első jelentkezők	17
A KOEDUKÁCIÓ ÉS AZ EGYETEM	18
Zigány Jolán	18
Magyar esetek	20
Külföldi kitekintés	22
ÖSSZEGZÉS.....	24
FELHASZNÁLT FORRÁSOK	27
KÉPEK JEGYZÉKE	30
MELLÉKLET	32
Kislexikon	32

BEVEZETÉS

A kutatás témája

A XIX. századi társadalmi és gazdasági változások hatására a nők szerepköre is átalakult, kibővült. Addigi kötelezettségük a család összetartása, a gyerekek gondozása és a háztartási feladatok ellátása volt. Ezen a téren azonban a gyáraknak köszönhetően fokozatosan felszabadultak. Amit addig a nők otthon elkészítettek, azt az ipar a század közepétől-végétől olcsóbban előállította. A mindennapi szükségletek folyamatosan emelkedni kezdtek, a családot eltartani pedig egy kereső embernek, a korábbi szokások szerint a férfinak egyre nehezebb lett. Sok nő ezért akart munkát vállalni, de volt más ok is. A statisztikai adatok elemzéséből kitűnik, hogy a dualizmus korában a két nem aránya nem volt egyenlő hazánkban, mindig volt némi eltolódás a nők javára.¹ Ebből kifolyólag a nők egy része soha nem tudott férjhez menni. Mivel a század közepén-végén már nem volt megszokott, hogy a hajadon hölgyek családok rokonaiknál éltek, kénytelenek voltak saját maguk biztosítani a megélhetésüket. De nem csak ezek a mozzanatok vezettek az egyetemek egyes karainak megnyitásához. Voltak olyan nők is, akiket a tudásvágy hajtott, ezért szerettek volna tovább tanulni, magasabb tudományokat „hallgatni” a felsőfokú intézményekben.

Napjainkban teljesen megszokott, hogy a lányok és a fiúk, a nők és a férfiak együtt tanulnak az oktatás bármely szintjén, kezdetben ez azonban nem volt sem megengedett, sem elfogadott. Először az alsó szintű iskolákban valósult meg (fokozatosan, a XVIII. század végétől kezdve) a két nemhez tartozó diákok együttes tanítása. Aztán a felsőoktatás színterei, az egyetemek és a főiskolák következtek, de csak a XIX. század második felében, illetve egyes országokban a századfordulón. Bár voltak olyan országok (például Anglia és Oroszország), ahol külön női intézményeket² hoztak létre a magasabb tudomány iránt érdeklődő hölgyek számára, ezek csak ritka esetek voltak. A XIX. század második felétől Amerikában és Európa legtöbb országában a nők és a férfiak együtt tanultak az egyetemeken. Nem csak külföldön, hanem itthon is sokan hangoztatták, hogy a két nem együttes oktatása súlyos negatív következményekkel fog járni. Attól tartottak többen, hogy a nők közeli jelenlétének köszönhetően a férfiak figyelme nem a tanulásra fog koncentrálni, tanulmányi eredményeik pedig romlanak majd. Több sajtócikkben is fejtegették azt is a kor hazai és külföldi szerzői,

¹ Magyarországon Horvátország és Szlavónia nélkül az össznépeség szempontjából 1900-ban 8.372.819 férfi és 8.465.436 nő élt. Az adatok alapján 1890-ben ezer férfira 1018, 1900-ban pedig 1011 nő jutott. (Forrás: KÉRI 2008. 59.)

² Oroszországban a nők nem lehettek az egyetemek hallgatói, számukra külön felsőfokú tanfolyamokat hoztak létre. Az 1878-ban megnyitott Besztuzsev-féle tanfolyam volt a leghíresebb Pétervárott. (Forrás: LADÁNYI – NAGYNÉ 1976. 7.)

hogyan a nők lelki alkatuknál, testi sajátosságaiknál fogva sem alkalmasak arra, hogy magasabb szinten foglalkozzanak a tudományokkal. A témával kapcsolatban először a Kemény Ferenc szerkesztette Magyar Pedagógiai Lexikon Fiúk és lányok együttes nevelése című szócikkben olvastam. Így fogalmazott a szerző: „Az együttes nevelés különben nálunk még az oktatás felső fokán, az egyetemen is igen sok kellemetlenséggel jár; már a sajtóban is sokszor elpanaszolták, hogy pl. a budapesti egyetem orvosi karán a férfi hallgatók a nőhallgatókkal szemben nemcsak illetlen, de hallatlanul szemérmetlen viselkedést tanúsítanak.”³ Kutatómunkám ebből a mondatból indult ki és bővült források és szakirodalmak felhasználásával.

Ahhoz, hogy az egyetemi koedukáció témájával foglalkozhassunk, mindenképpen szükséges volt megjeleníteni, hogyan lett jelen ezekben az intézményekben mind a két nem. Kikerülhetetlen történelmi lépés volt a női emancipációs mozgalomban az egyetemek bölcsészeti és orvosi karainak, valamint gyógyszerész szakjának megnyitása a leányok előtt. Ezzel a döntéssel azonban nem mindenki értett egyet. A korban megjelent tanulmányokban, monográfiákban, sajtótermékekben a koedukált felsőoktatás pozitív és negatív tapasztalatairól olvashatunk véleményeket egyetemi tanároktól, férfi és női hallgatóktól egyaránt. Ezek az emberek nem csak a hazai benyomásokat osztották meg olvasóikkal, hanem külföldi példákat is bemutatnak. Ennek köszönhetően szükségesnek tartottam egy rövid kitekintést tenni az amerikai és az európai egyetemek koedukációjának történetére.

A nők felsőfokú oktatásának elérése egy újabb lépcsőfokot jelentett a nőemancipációs folyamatban. Ennek a küzdelemnek köszönhetjük azt, hogy manapság minden tudományos pályán jelen vannak a nők, és a munkájukat, eredményeiket nem különböztetik meg a férfiakétól. Gazdasági szempontból már más lenne a téma megközelítése, hiszen egy vezető beosztású női alkalmazott fizetése gyakran napjainkban is kevesebb férfi társaiénál.

Dolgozatom egy rövid betekintést szeretne nyújtani arról a témáról, hogyan fogadták a női nemet a hazai és a külföldi felsőoktatási intézményekben. A férfiak elfogadták-e a másik nem jelenlétét az előadásokon, az egyetemeken, vagy tiltakoztak ellene? Ha nem szívesen látták a hölgyeket maguk között, hogyan viselkedtek velük?

Források és szakirodalmi háttér

Munkám témáját két oldalról közelítettem meg. Először azokat a szakirodalmakat gyűjtöttem össze, amik általában a nők hazai történetéről és az egyetemre kerülésükről szólnak. A nők

³ MPL 1933-34. 411.

nevelésének történetével foglalkozó hazai kutatók⁴ termékeny munkájának, kutatásuk sokrétűségének köszönhetően átfogó képet kaptam a nők oktatásának XIX. század végi helyzetéről. Kiinduló irodalmam Kéri Katalin Hölgyek napernyővel: nők a dualizmus kori Magyarországon című könyve volt. A szerző a korszakot átölelő és részletes munkájában bemutatja, hogyan éltek a nők a dualista rendszer idején Magyarországon. Megtudhatjuk, mennyi mindent elkövettek jogaik érvényesítéséért, milyen lehetőségeik voltak az iskolák és a munka terén, mindezek mellett pedig betekinthetünk a nők magánéletébe is. A mű írója külön fejezetben foglalkozik a leányneveléssel, melynek a korban szerves része volt a nők felsőoktatási képzése. A nők egyetemi képzésért bejárt útjának történetével két fontos és alapvető szakirodalom foglalkozik még. Az első a Ladányi Andor és Nagyné Szegvári Katalin által írt Nők az egyetemeken című munka, a másik pedig a szerzőpáros hölgy tagjától származó A nők művelődési jogaiért folytatott harc hazánkban (1777-1918). Az eddig megemlített írásokon kívül még fontos kiemelni Pukánszky Béla A nőnevelés évezredei című könyvét, Bobula Ida Az egyetemi nőkérdés Magyarországon, vagy Kornis Gyula A régi magyar nőmozgalom és leánynevelés című tanulmányát is. Mindezek mellett elsődleges forrásként felhasználtam Wlassics Gyula kultuszminiszter 65.719. számú rendeletét, a Nemzeti Nőnevelés tanulmányait, az Egyetemi Lapok, a Vasárnapi Újság és a Budapesti Hírlap egyes cikkeit is.

A megfelelő irodalom kiválasztása közben folyamatosan azt kellett szem előtt tartanom, hogy nem a nők egyetemre kerülésével, hanem az azt követő eseményekkel kell foglalkoznom. Azzal, hogy hogyan fogadták a férfiak őket, mennyire volt sikeres a két nem együttes nevelése. Itt azokból a szakirodalmakból indultam ki, melyek a koedukációval általánosságban foglalkoznak. Ki kell emelni Dobos László Koedukáció és közvélemény című munkáját, melynek első fejezete egy átfogó képet ad az együttes nevelésről hazánkban. Zentai Károly és Jablonkai József doktori értekezései is e témakörben születtek, ők azonban már konkrét esetekről is beszámolnak az egyetemi élet mindennapjaiból. Ismereteim szerint csak az egyetemi koedukáció témájával eddig egyetlen magyar szakirodalom sem foglalkozik, ez a résztéma minden munkának viszonylag kis részét foglalja el egy-egy alfejezetben.

MI A KOEDUKÁCIÓ?

A koedukáció fogalma a két nem együttes nevelését jelenti. Ezt a meghatározást akár pontatlannak is lehetne mondani, hiszen ahogy Huszár Zsuzsanna írta, „az együtteségnek

⁴ Kiemelendő például: Kereszty Orsolya, Kéri Katalin, Müller Ildikó, Pukánszky Béla

csak a minimális teret engedő formától a szinte korlátlan lehetőségek megfogalmazásáig terjed.”⁵ Ma már elfogadott, hogy az együttesség az iskolai élet minden színterére kiterjed, kezdetben azonban sokan nem így értelmezték.

Glücklich Vilma 1906-ban a következő gondolatot fogalmazta meg egyik tanulmányában a két nem viszonyáról: „Úgy állnak egymással szemben, mint titokzatos lények, mintha nem is ugyanahhoz a fajhoz tartoznának.”⁶ A szerző a nők és a férfiak kapcsolatára utalt, így nem csoda, hogy Glücklich szerint az elemitől a felsőoktatásig be kell vezetni a koedukációt, nem csak ugyanabban az intézményben, hanem együtt kellene tanulnia a két nemnek. Véleményét érvekkel támasztotta alá. Kifejtette, hogy a kor nevelésének köszönhetően túl korán elkezdtek hangsúlyozni a nemek közötti különbségeket. A gyerekek az alapján kaptak játékokat, hogy fiúk vagy lányok, nem az alapján, mivel szeretnének ők játszani. A nők és a férfiak is rendelkeztek olyan tulajdonságokkal, amik a saját nemükre inkább jellemzőek. Ezekkel a vonásokkal pedig kiegészítette egymást a két nem. A folyamatos kölcsönös kapcsolatnak köszönhetően csökkent a nők és a férfiak közötti nemi inger is.⁷

Weszely Ödön a koedukációnak egy másik módját mutatta be. Szerinte ez egy mozgalom volt, ami célja szerint azt szerette volna elérni, hogy a lányokat és a fiúkat ugyanarra a tananyagra ugyanabban az épületben tanítsák. Jogosnak tartotta, hogy kiterjesszék a nők művelődési lehetőségeit, azonban „téves úton jár”⁸ szerinte az, aki az oktatást közös termekben akarja megvalósítani. Hibaként emelte ki, hogy az együttes tanítás mellett szóló érveket még nem sikerült addig bebizonyítani, mégis sokan szerették volna az összes oktatási szint koedukálttá tételét. A jótékony hatás, amit mindig emlegettek, vagyis, hogy a nemek folyamatos együttlétének hatására a fiúk és a lányok megszokják a másik nem jelenlétét, nem valósult meg szerinte. A két nem együttes jelenléte a tanórákon kölcsönösen gátlólag hatott. Úgy vélte, hogy a csoportlétszámokhoz mérten kell megnézni, milyen eredményekre lehet számítani a koedukációval. Kis létszám esetén tényleg pozitív végkifejletét lehet tapasztalni, nagy tömegben azonban nem, ilyenkor a tömeg elnyomja az individumot. A koedukációt csak 10 éves kor alatt és 18 éves kor felett lehetne hatásosan bevezetni szerinte, mert ilyenkor a két

⁵ HUSZÁR 1990. 7.

⁶ GLÜCKLICH 1906. 42.

⁷ GLÜCKLICH 1906.

⁸ WESZELY 1906. 45.

nem hasonló szellemi fejlettséggel bír, illetve felnőttként már mindenki a saját erkölcsiért felelős.⁹

Rajtuk kívül még több szerző¹⁰ is foglalkozott a koedukáció értelmezésével, azonban e helyen csupán azokat a véleményeket akartam bemutatni, amelyek az 1890-es, 1900-as években meghatározták a fogalom értelmezését.

NŐK A KÜLFÖLDI EGYETEMEKEN

A XIX. század Amerikában és Európában is a nőemancipációs törekvések századát jelentette. Az Egyesült Államok folyamatosan fejlődött. Egyre többen költöztek be a városokba, a művészeti és a tudományos élet virágzott. Egyáltalán nem csoda, hogy Amerikában nyitották meg a nők számára az első felsőoktatási intézményt. Mary Lyon már 1837-ben megalapította a Mount Holyoke Female Seminaryt, amely az elkövetkező években sok más női főiskolának mutatott példát.¹¹

Európában még majdnem harminc évet kellett várni, hogy megnyíljanak az egyetem kapui a hölgyek előtt. A nők bejutása ezekbe az intézményekbe többnyire csak az után vált lehetségessé, hogy középfokú tanulmányaik befejeztével ők is érettségit tehettek, és törvényileg vagy rendeleti úton (mint például hazánkban is) engedélyezték a jelentkezésüket a felsőoktatásba. Az első európai egyetem, amely hölgyeket is fogadott, a Zürichi Egyetem volt 1864-ben, itt szerezte meg az első női hallgató a diplomáját. 1870-ben védte meg szakdolgozatát Elizabeth Frances Morgan, aki a professzorok dicséretét is kivívta tudásával, és példaként állították a többi hallgatónő elé.¹² Innentől kezdve már nem volt megállás, az egyes országok sorra nyitották meg felsőoktatási intézményeiket a hölgyeknek. Svájcban Zürich után Bern és Genf is fogadta a hallgatónőket, Svédországban 1870-től, Párizsban pedig 1888-tól járhattak nők az előadásokra. Dánia 1875-ben engedélyezte, hogy a teológia szak kivételével bármelyik fakultáson tanulhassanak leányok.¹³ 1895-ben Wlassics Gyula magyarországi törekvéseinek hatására Ausztriában is rendezték a nők felsőfokú oktatásának helyzetét. Az osztrák hölgyek addig se voltak kizárva az egyetemekről, külön előadásokat is tartottak nekik, tanári engedéllyel a férfiaknak tartott órákat is látogathatták, diplomát

⁹ WESZELY 1906.

¹⁰ Pl.: Dobos László, Imre Sándor, Péch Aladár stb.

¹¹ <http://www.mtholyoke.edu/index.html> A letöltés ideje: 2012. január 18.

¹² CLARK 2008. 185.

¹³ NAGYNÉ 1969. 388.

azonban nem kaphattak.¹⁴ Németországban 1899-ig nők az egyetemeket csak rendkívüli hallgatóként látogathatták, onnantól kezdve pedig diplomát szerezhettek az orvosi, a fogorvosi és a gyógyszerész képzéseken.¹⁵

NŐK A MAGYAR EGYETEMEKEN

A nők hivatása

A nőemancipációs mozgalomnak köszönhetően megszorodott a nők hivatásával foglalkozó írások száma. Ezek a munkák a XIX. századi asszonyok feladatait, munkáit mutatják be.

Hoffmann Mór *A nőnevelésről* című értekezésében a legtöbb hasonló témájú munkával megegyezően a nők természetes hivatását az anyai és a hitvestársi szerep betöltésében látta.¹⁶ Benne is nyomot hagyott a hölgyek egyetemre kerülési törekvése, ez meglátszik munkájában. Pártolta, hogy a leányok is tovább tanulhassanak, azonban meg kell választani szerinte a tudomány anyagát. „De a női természet tekintetbe vételével részesük a nőt mindazon ismeretekben és tudományokban, melyek, a nőiség varázsát még emelve, nem pedig megfullasztva - a nőt ép oly hasznos és a férfiúval több tekintetben egyenlő jogosultsággal bíró tagjává tegyék az emberi társadalomnak.”¹⁷ Ennek köszönhetően egy nő valóban képes volt betölteni szerepeit a családon belül. Férjének igazi hitvestársa, gyerekeinek pedig anyja, de elsősorban nevelője lett.

Az Egyetemi Lapok 1891. december 6-ai számában jelent meg B. Balassa Antal *Nők az egyetemeken* című cikke. A szerző szintén a családi kötelezettségek ellátásában látta az asszonyok fő feladatát. Szerinte a férfiaknak nem voltak nagy elvárásaik a nőkkel szemben, elegendőnek tartották, ha teljesítették kötelességüket, máris elismerőleg szóltak róluk. Elismerte, hogy a nők képesek a magasabb tudományokat is elsajátítani, ezzel azonban társadalmi helyzetük ellentétbe kerül társadalmi hivatásukkal. Gondolatai lezárásában kifejtette, hogy a leányok legfőbb feladata az, hogy jó anyák legyenek.¹⁸

Szabó Dénes *A nők felsőbb oktatása* című munkájában részletesen leírta, miért fogadták el nehezen a férfiak a nők szerepének kibővülését. A két nem között évezredekig keresztül működött egy soha le nem írt munkamegosztás. Ez alapján „a férfi a háznak külső ügyeit, a nő

¹⁴ RADNAI 1898.

¹⁵ NAGYNÉ 1969. 388.

¹⁶ HOFFMANN 1873.

¹⁷ HOFFMANN 1873. 12.

¹⁸ FÁBRI-BORBÍRÓ-SZARKA 2006. 163-165.

a háznak belső ügyeit intézte.”¹⁹ A család központi alakja, összetartója azonban eddigi feladatánál többet szeretett volna. Magasabb szintű tudást akart, lehetőséget arra, hogy a családon kívül is dicsőséget szerezzen.²⁰

Rengeteg szerző²¹ véleményét, gondolatait mutathatnám még be, azonban az összesben ugyanazzal a központi gondolattal találkozunk: a nők természetes hivatása a családban betöltött szerepük ellátása. Legyenek anyák és hitvesek. Azonban fontos megértenünk, hogy a hölgyek nem megváltoztatni, eldobni akarták eddigi feladatukat, hanem az élet más területein is helytállni, kibővíteni eddigi életterületüket.

Korai kezdeményezések

A nők egyetemi oktatásának joga, lehetősége, szükségessége egy, a XIX. századon átívelő, az ország társadalmát átalakító kérdések közül. Nyíri István, sárospataki professzor volt az első Magyarországon, aki ki merte jelenti nyilvánosság előtt, hogy az egyetem kapuit ki kell tárni a nőknek is. 1835-ben a Magyar Tudományos Társaság tagjaként a nők természeti jogait vizsgálta. Kutatásának eredményeit a *Nőjogtan, vagy a szépnem természeti jusairól* című munkájában fogalmazta meg. Nézetei szerint a nőknek személyes és cselekvési jogai is vannak, mindezek mellett biztosítani kell, hogy testüket és lelküket tökéletesíthessék.²² A természetjogi megnevezés értelmében „a nő korlátlan művelődési joga”²³ egy íratlan szabály, amit minden tekintetben figyelembe kell venni. „A szépnem mind a tudományokra, mind a gyakorlatokra igen alkalmas. Miért engedik tehát a felsőbb akadémiai s egyetemi tanulás pályáit tőlük elzárni?”²⁴ Nyíri kérdése egészen 1895-ig érvényes maradt. Ha javaslatát jobban megfontolják, a nők mint hallgatók Magyarországon léphettek volna be először a felsőoktatási intézmények falai közé abban a században.

Teleki Blanka a nők oktatását mindig szem előtt tartotta. 1846. december 1-jén nyitotta meg hazafias szellemű, magyar nyelvű intézetét a főúri leányok számára, akik nem csak a tananyagot sajátították el, hanem a kor emancipációs törekvéseibe is bepillantást nyertek. A grófnő az intézményes leányoktatás fejlesztését, és a nők egyetemi tanulmányainak engedélyezését akarta elérni.²⁵ A gondolatok elvetett magjai termő talajra találtak, hiszen

¹⁹ SZABÓ 1902. 6.

²⁰ SZABÓ 1902.

²¹ Pl.: Bognár Cecil, Paizs Lajos stb.

²² KORNIS 1927. 87.

²³ Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ PUKÁNSZKY 2006. 42.

tanítványai 1848-ban egy általuk megfogalmazott kiáltványban kérvényezték, „hogy az egyetemen nők is tanulhassanak.”²⁶

1848. július 20. és 24. között rendezték meg a Magyar Tanítók első Egyetemes Gyűlését. A kongresszus két értelemben is egyetemesnek nevezhető, hiszen felekezeti hovatartozás nélkül minden oktatási szint pedagógusa képviseltette magát, valamint a kisdédóvásra és minden iskolatípusra kiterjesztették tartalmilag az értekezést. Témánk szempontjából a gyűlés azon momentuma fontos, mely szerint tervbe vették elsőrendű tanítóképezdek létrehozását. Ezek az iskolák az egyetem bölcsészeti karát egészítenék ki, tanítványaikat pedig felső elemi iskolai tanítóknak képeznék. Mivel nők ebben az időben nem járhattak gimnáziumba, így egyetemre végkép nem mehettek, kimondatlanul is, de világossá vált, a tervezet nem vonatkozik a nőképzésre.²⁷

Az abszolutizmus korában elhalványult a női emancipáció mozgalmának lángja, ismét fényesen majd csak a kiegyezés után fog lobogni. Az 1870-es években egymás után születnek a nők egyenjogúsításának témáját boncolgató művek. 1871-ben jelenik meg Illésy György, hírlapíró munkája *A nők munkaképessége és munkajoga különösen szellemi téren* címmel, melyben a nők által betölthető munkakörök számának kibővítését javasolta. Ezzel a lépéssel „a felső osztályok vagyont, az alsók munkaerőt nyernek a házasság által”²⁸. Persze mindez nem jöhetett volna létre, ha nem könnyítik „meg a nőknek a hasznos ismeretek szerzését; állítsanak számukra külön iskolákat, vagy bocsássák be őket a főiskolákba.”²⁹

Illésyvel megegyező véleményen volt Szerényi Endre, egykori tanár, aki *A női emancipáció* című írásában fogalmazta meg gondolatait. Szerinte „ott kezdődik a női emancipáció, hogy éppen úgy legyenek ők is jogosítva a felsőbb tudományszakok hallgatására, s így tetszésként választható pályák betöltésére, mint jogosítva van erre egész teljében a férfinem.”³⁰

Hugonnai Vilma

Mint korábban említettem, a Zürichi Egyetem már 1864-ben engedélyezte, hogy női hallgatók tanulmányokat folytassanak náluk. Itt szerezte meg 1879-ben orvosi diplomáját Hugonnai Vilma, magyar grófnő. Kiváló tanulmányi eredményeinek és tehetségének köszönhetően azonnal állást is ajánlottak neki, ezt azonban visszautasította. Hazafias elkötelezettsége miatt

²⁶ LADÁNYI – NAGYNÉ 1976. 8.

²⁷ NAGYNÉ 1969. 58-59.

²⁸ LADÁNYI – NAGYNÉ 1976. 11.

²⁹ Uo. 12.

³⁰ Uo. 12.

Magyarországon szeretett volna praktizálni. Hogy diplomája itthon is érvényes legyen, honosítania kellett, ez a folyamat azonban hosszú évekig tartott. Első lépésként kérvényezte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól, hogy érettségi vizsgát tehessen. Trefort Ágoston, kultuszminiszter az egyetemek és az Országos Közoktatási Tanács elé terjesztette a kérelmet. Mindezt azért tette, mert várható volt, ha az engedélyt megadja, Hugonnai a diplomája honosítását fogja kérni. Két eddig ismeretlen kérdésre kellett választ adniuk: lehetőséget adjanak-e arra, hogy egy nő, ha kivételesen is, de hallgatója legyen egy egyetemnek, és megengedhetik-e, hogy orvosi diplomával nők is dolgozzanak hazánkban. A budapesti egyetem a kérdések eldöntéséhez egy bizottságot állított fel. A testület nem látott kivetnivalót abban, hogy nők is lehessenek orvosok, a tanulmányok megkezdését azonban súlyos feltételekhez kötötték: nyolcévi gimnáziumi magántanulósághoz és az ezt követő érettségi vizsgához.³¹

Hugonnai Vilma megkapta az érettségi vizsgához az engedélyt, amit 1881-ben sikeresen le is tett. A következőkben a megszerzett diplomájának honosítását kellett kérvényeznie. Ezt 1881 márciusában meg is tette a budapesti orvosi karon. Az érvényesítést „orvostudori” szigorlatokhoz kötötték az egyetemen, a minisztérium azonban elutasította azt.³² Trefort a következő beszédet mondta nem sokkal később: „Szerezzünk tehát a nőknek tanítói pályán kívül – melyre kiválóan alkalmasak – munkát és keresetet az iparban, a kereskedelemben, sőt a közigazgatás bizonyos ágaiban is; de ne követeljük, hogy bírák, ügyvédek s orvosok, törvényhozók legyenek. Oly hivatások, melyek egész embert kívánnak, összes szellemi és testi erejével s egész idejével, elvonnák a nőt rendeltetésétől. ...Nem jó a társadalomban összezavarni a szerepeket; s annál fogva az én hozzájárulásommal – bármennyire is óhajtom a női oktatás emelését – egyetemek a nők számára nem fognak nyitni. Eltekintve a dolog elvi oldaláról, a zürichi Studentinek s az orosz nihilista kisasszonyok engemet arra nem buzdítanak.”³³

Az elhangzottak alapján nem sokat haladt előre a nők egyetemi oktatásának kérdése a politika terén, Hugonnai Vilma esete azonban precedens értékű volt. Kiderült, hogy az egyetemek nyitottak a női hallgatók fogadására, ha teljesítik az általuk előírt követelményeket.

³¹ Uo. 13-14.

³² Uo. 14-17.

³³ Uo. 17.

„Egy fecske nem csinál tavaszt!”³⁴

A fenti mondatot „Egy Kollega” írta az Egyetemi Lapok 1889. november 3-án megjelent számába írt *Nők az egyetemen* című cikkében. Egy papnövendéki ruhát viselő női egyetemi hallgatóról olvashatunk, aki pár hete látogatta az előadásokat. Öltözkését azzal indokolták, hogy nem engedélyezték neki női ruha viselését. A hölgyet a teológiai és a filológiai kar oktatói nem szívesen látták, az előadások látogatásának engedélyét vissza akarták vonni tőle Trefort elvi rendeletére³⁵ hivatkozva.³⁶

A szerző az ország Nyugat-Európához mért lemaradását emelte ki. Kevesen voltak azok a nők, akik felsőbb tanulmányokat szerettek volna folytatni, és bár ugyanannyi joguk volt ennek megszerzésére, mint a férfiaknak, itthon nem volt rá lehetőségük. Mindemellett „a tudós nőkről kicsinylőleg beszélnek, és elfelejtik, hogy mennyi kiváló nőt mutat fel a történet és a jelen kor, akik valóban nagy hálára kötelezték az emberiséget, éppen tudományos működésükkel!”³⁷

Szerinte két okot lehetett felhozni az egyetemi nőképzés ellen, ezeket azonban rögtön meg is cáfolta. Nyomós érvként emelte ki, hogy az egyetem szakembereket nevel, akik csak bizonyos életpályákra jók. Többen mondták, hogy a nőnek nincs helye az akkori társadalomban mint például orvos, ezért feleslegessé vált, hogy a hölgyek előadásokat hallgassanak. Azt azonban nem vették figyelembe, hogy olyanok is járhattak az órákra, akik „csak” érdeklődnek a tudomány iránt. Ha már érdeklődésből bemehettek volna a nők az egyetemre, akkor pedig erkölcsileg vonták őket kétségbe.³⁸ Mint már fentebb említettem, külföldön 1835-ben nyitották meg az első egyetemet a hallgatónők előtt, a moralitás kérdése náluk nem okozott súlyos visszhangot keltő problémát. Az életét a tudománynak szentelő nő erkölce pedig sokkal erősebb a szerző szerint.³⁹

A Mária Dorothea Egyesület

1884-ben alakult meg az az egyesület, aminek szintén fontos szerepe volt a nők egyetemre juttatásában. A Mária Dorothea Egyesület⁴⁰ Zirzen Janka, pedagógus, Rómer Flóris, egyetemi tanár, régész kezdeményezésére alakult azzal a céllal, hogy „a hazánkban tanítással és

³⁴ Szó szerinti idézet „Egy Kollega” *Nők az egyetemen* című cikkéből. Megjelent az Egyetemi Lapok 1889. november 3-ai számában.

³⁵ Trefort Ágoston rendelete alapján nők nem látogathatták az egyetemi előadásokat.

³⁶ FÁBRI-BORBÍRÓ-SZARKA 2006. 159-161.

³⁷ Uo. 160.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

⁴⁰ A továbbiakban MDE.

neveléssel hivatásszerűen foglalkozó nők anyagi és erkölcsi”⁴¹ érdekeit megóvjva. A társaság fő védnöke Mária Dorothea főhercegnő. „Szakszerű tevékenységének legfontosabb ága volt a művelt magyar nők irodalmi és társadalmi működését előmozdítani.”⁴² Budapesten és több vidéki nagyvárosban tanítói köröket állítottak fel, ahol társadalmi és nevelési témában előadásokat tartottak. Egy könyvkiadót is létrehoztak Mária Dorothea Egyesület könyvtára névvel. A Tanítónők otthona nevet viselte az az épület, amelyet a szegény és az öreg tanítóknak építettek, valamint a munkanélküli tanítóknak is segítséget adtak az elhelyezkedésben.

1891. szeptember 19-én György Aladár *Nők mint orvosok* címmel tartott előadást az MDE tanítói szakosztályában.⁴³ György a nők orvosi képzésének engedélyezését és szükségességét emelte ki. A hölgyek természetéhez hozzátartozik a betegápolás, a bábáskodás, és bár tisztában volt vele, hogy ezek nem egyeznek meg az orvoslással, szerinte elég közel állnak egymáshoz. Annyira, „hogy oly nőknek, kiknél az értelmi tehetség fejlettebb, az orvosi pályán működést hivatásával ellenesnek ne tarthassuk.”⁴⁴ Amerikában, Angliában, Franciaországban, Oroszországban és Svájcban már voltak női orvosok, akik nagyrészt nők és gyerekek gyógyításával foglalkoztak, Magyarországnak is kellettek ilyen hölgyek. Ők nem a férfiakkal akartak versenyezni, csak szerettek volna megélni az általuk választott szakmából.⁴⁵

Az egyesület a felolvasás hatására úgy döntött, „hogy kérvényt nyújt be a vallás-és közoktatásügyi miniszterhez az iránt, hogy a nőorvosok intézményét méltassa figyelemre és a közegészségügy és a közoktatási tanácsok, valamint az egyetem fakultásainak megkérdezésével tegye meg a kezdeményező lépéseket arra nézve, hogy a nőorvosok képzése hazánkban is lehetővé váljék.”⁴⁶

A kérvényt 1892. január 25-én keltezték, aláírója pedig nem volt más, mint Csáky Albinné, az egyesület elnöknője, az akkori kultuszminiszter, Csáky Albin felesége. A minisztériumban nem azt vonták kétségbe, hogy a nők képesek megállni helyüket ezen a pályán, hanem az újítás társadalmi következményeivel nem voltak tisztában. A folyamodványt nem utasították el, hanem adatgyűjtésbe kezdtek a külföldi orvosnők működéséről.⁴⁷ Ezzel a mozzanattal kiderült, hogy nem minden politikus ellenzi a hölgyek felsőoktatási képzését, csak még

⁴¹ NAGYNE 1969. 129.

⁴² Vasárnapi Újság

⁴³ GYÖRGY 1891.

⁴⁴ Uo. 344.

⁴⁵ Uo. 343-344.

⁴⁶ A Mária Dorothea Egyesület kérvénye, 1891.

⁴⁷ BOBULA 1928.

nincsenek tisztában a következményekkel. A dolog furcsasága az, hogy ekkorra már Németország és Ausztria kivételével, ha nem is az összes kar, de nyitva álltak a külföldi intézmények a nők számára is. Jelentős esemény ez, várható volt, hogy hatása hazánkba is elér, a politika alakítói azonban egyáltalán nem érdeklődtek iránta. 1894-re megérkeznek a kívánt adatok, amiket a kultuszminiszter a budapesti egyetem orvosi karának ad átvizsgálásra. A felállított bizottság közel egy évig dolgozott, az eredmények azonban nem túl biztatóak. Annak ellenére, hogy a tanulmányokban a nők „teljesen egyenlő sikerrel haladnak, mint a férfiak”⁴⁸, az államvizsgát csak nagyon kevés hölgy tette le. Mindezek mellett a leányok vagy férjhez menés, vagy más okokból kifolyólag pályaelhagyók lettek. Látjuk, hogy főleg a negatív következményeket foglalták össze, azonban van pár dolog, amit figyelembe kell venni az eredmények értékelésekor. A kutatás öt országra terjedt ki, amelyek közül Németország és Ausztria nem engedélyezte, hogy női hallgatók egyetemi előadásokat látogassanak. Ez rögtön csökkentette az adatok hitelességét, és negatív irányba befolyásolta a végeredményt. Azoknak a hölgyeknek, akik Svájcban tanultak, nagy részük külföldről (sokan érkeztek például Oroszországból) jött a tudás és diploma megszerzése miatt. Ők otthon szerettek volna praktizálni, így a diplomás pályán elhelyezkedő nők száma jelentősen csökkent abban az öt országban. A harmadik, egyben a legnagyobb hiba, amit a bizottság elkövetett, egy pontatlan fordításra hagyatkozás volt, ami szintén kedvezőtlen módon hatott a kérvény megválaszolása során. Míg Angliától azt a választ kapta a minisztérium, „hogy az orvosi regiszterbe felvett gyakorló orvosnők ellen eddig panasz nem volt”, addig a félrefordítás eredménye szerint nem volt nő, akit ebbe a regiszterbe felvettek volna, vagyis nem volt olyan női orvos, aki gyakorlatot folytatott náluk.⁴⁹

Végeredményként megállapították, hogy Magyarországon nincs szükség női orvosok képzésére, hiszen elegendő orvos volt a pályán hazánkban, akik addig is ellátták a hölgyek panaszait. A bizottság megállapította, hogy a nőknek más szakmákat kell megnyitni megélhetésüket elősegítendő, és nem az orvosit. Emellé azonban egy érdekes fejtegetést is csatoltak a tagok. Miután leírták a fentieket, azt kezdték el magyarázni, hogy miként lehetséges mégis a nők orvosi képzése. Ha teljesítik a férfiak elé állított feltételeket, akkor ők is részesei lehetnének a képzésnek. Összegzésként így fejezték be gondolataikat: „Ezen elvek alapján gondolja a bizottság – engedve az új áramlatnak – méltányosan megoldani a kérdést, azon nőkre nézve, kiket igazi hivatás vezet az orvosi pályára, de másrészt megvédeni az

⁴⁸ LADÁNYI – NAGYNÉ 1976. 22.

⁴⁹ Uo. 22-23.

orvosi gyakorlatot olyan túláramlás ellen, mely enyhébb feltételek mellett csakhamar kifejlődhetnék s csak a szellemi proletáriusnak új faját teremtené hazánkban is.”⁵⁰

Az egyetemi tanács ennek köszönhetően végül engedélyezte az orvosi és a gyógyszerészeti pálya megnyitását a hölgyek előtt. Volt azonban egy ellenálló, a Magyarországi Gyógyszerész Egylet, melynek véleményét nem tudták megváltoztatni. A társaság szerint a Mária Dorothea Egyesület kérvénye a női egyenjogúsítás egy újabb törekvése, ami a társadalom érdekei ellen való. Olyan érveket hoztak elutasításuk bizonyítására, mint például a leányok fizikai gyengesége, vagy pletykálkodásra való hajlamuk miatt nem tudnák megtartani a betegeikről megtudott titkokat. Féltek, mi történne a női erkölccsel az éjszakai ügyelet és a férfiakkal eltöltött közös munka ideje alatt, de morális érzékük sérülne a férfi nemi betegségekre felírt receptek olvasása közben is. A gyógyszerész szakma tekintélye csökkenne, hiszen a férfiak ezután nem gyógyszerért, hanem a gyógyszerész kisasszony miatt járnának patikába. A gyógyszerertárak cukrászdákká vagy kávéházakká válnának.⁵¹

Wlassics Gyula

1895 és 1903 között Wlassics Gyula személyében a korszak egyik legkiválóbb vallás- és közoktatásügyi miniszterét tudhattuk az ország vezetői között. Az oktatás és az iskolák fejlesztését munkája legfontosabb feladatának tekintette. Szerinte a társadalom fejlődése mindig újabb kihívások elé fogja állítani az oktatást és az embereket, ezért „a reá váró kor küzdelmeire kell az iskolának tudásban, jellemben, legfőképp akaraterőben felvértezni az ifjúságot.”⁵²

Wlassics abban az időszakban került pozíciójába, amikor a nők egyetemi oktatásának engedélyezése mellett vagy ellen kiálló hangokat már nem lehetett elhallgattatni, és nem is szerette volna ezt megtenni. 1915-ben maga emlékszik vissza A Nő című feminista folyóirat hasábjain, miért és hogyan érte el ezt a nemes célt. Úgy vélte, „a női nemnek elvi szigorral való elzárása a tudományos kenyérkereseti pálya nagy részétől egyike azoknak a nagy társadalmi igazságtalanságoknak és méltánytalanságoknak, melyek a polgáriasultságnak dicsőségére sohasem szolgálnak.”⁵³

A miniszter tudta, abban az időben nem fogja elérni, hogy a nők előtt megnyissák az egyetem összes karát és a műegyetemet is. Rájött, hogy ezt az elképzelését nem fogják elfogadni.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ LADÁNYI – NAGYNÉ 1976. 24.

⁵² MANN 2005. 46.

⁵³ WLASSICS 1915. 188.

„Mérlegelnem kellett, - írta Wlassics - mi az a maximum, amit akkor elérhetek, és amit nagyobb visszatetszés vagy zavar nélkül megvalósíthatok. ...ha a reform sikerét biztosítani kívánom, akkor egyszerre sokat nem akarhatok, mert akkor semmit sem érek el.”⁵⁴ Mivel egy törvény megalkotása hosszú folyamat, ő a gyorsabb utat választotta, miniszteri rendelettel akarta tervét megvalósítani. 1895-ben a király beleegyezését kérte ez ügyben. „Emlékezetes marad előttem az is, mikor az uralkodónak ajánlottam azt az akkoriban még nagyon merésznek látszó reformtervem, hogy a nőket bizonyos korlátok között bocsássuk be az egyetem orvosi és bölcsészeti karára, valamint a gyógyszerész-pályára.”⁵⁵ A miniszter bevallotta, hogy aggódott az uralkodó beleegyezése miatt, hiszen ebben az időben Ausztriában sem engedték be még a női hallgatókat az egyetemre. Ferenc József azonban megadta az engedélyt, sőt megjegyezte, hogy egy ilyen reformot egyetlen művelt állam sem utasíthat vissza.⁵⁶ 1895. december 19-én Wlassics Gyula leiratot intézett a budapesti és a kolozsvári egyetem tanácsaihoz, melyben értesítette őket, hogy az 1895. évi 65 719. számú vallás- és közoktatásügyi minisztériumi rendelet értelmében a nők továbbtanulhatnak a bölcsészeti, az orvosi és a gyógyszerész-pályák betöltéséhez.

A rendelet szövegében részletesen leírták a döntés meghozatalát kiváltó eseményeket és az indokokat is. A társadalmi és gazdasági változások hatással voltak a nők életére. Egyre több hölgy volt kénytelen munka után nézni. A leányok számára eddig kijelölt munkák azonban kevésnek bizonyultak, olyan állást szerettek volna, amelyek biztosítják a megélhetésüket. Bár bővült a nők által is betölthető foglalkozások száma, a tudományos pályák addig elzárva voltak tőlük. De ezek után „oly hivatáskörök [...], amelyekre a tudományos készségség bizonyos foka megkívántatik, s amelyeket azelőtt férfiak kizárólagos pályájául tartott a társadalmi felfogás, a nők számára megnyíltak.”⁵⁷ Sokan ellenzik ezt a lépést, mert szerintük a nők természetes hivatása a családi élet irányítása, a férfiaké pedig a kenyérkeresés. A miniszter szerint azonban a hölgyek „tudományos pályákra való bebocsátása [...] nem akadályozza a nő hivatásának betöltését, a női erények és ezzel kapcsolatban a közérkölciség megővését.”⁵⁸ „A tudás, a műveltség csak fokozza a belátást, a tapintat a családi élet igényeinek okos mérlegelését és a gyermekek nevelésének színvonala pedig lényegesen emelkedik.”⁵⁹ Mivel a vagyont figyelembe vették házasságkötésnél és a családalapításnál is

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ I. Ferenc József 1916. 191.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ FÁBRI-BORBÍRÓ-SZARKA 2006. 177.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

fontos, az egyetem kapuinak megnyitása csökkenteni fogja a hajadonok és a nőtlen férfiak számát.⁶⁰ A közös élet elkezdése is egyszerűbben fog menni, hiszen az asszonyok is hozzájárulnak ehhez anyagilag. Wlassics ezeket az érveket éppen elégnek tartotta arra, hogy az ellenzők indokait eltörölje. Ha a művelt nyugati államokban képesek a női hallgatók szorgalmukkal, ügyességükkel és eszközükkel megállni a helyüket mind az egyetemen, mind a tudományos pályákon később, akkor a magyar hölgyeknek is sikerülni fog. Alaptalan félelemnek tartotta a koedukált oktatás következtében felmerülhető erkölcsi és tanügyi problémákat.⁶¹ A rendelet értelmében a nőknek a férfiakéval megegyező feltételeket kellett teljesíteni az egyetemre történő felvételikor, nekik azonban az egyetemi tanács jóváhagyása után jelentkezésükkel a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz kellett fordulniuk. Csak miniszteri engedéllyel juthattak be az egyetemre.⁶² Innentől kezdve a nők előtt megnyíltak a magasabb tudományok. Bár ez a kapu nem volt teljesen nyitva, mégis sokat jelentett, egy évszázadon átívelő kérdés első megoldását.

Az első jelentkezők

„Alig száradt meg a tinta azon az okmányon, mely a nők előtt az egyetem kapuit megnyitotta, s az egyetem küszöbén máris megjelent a nő, hogy jussát követelje.”⁶³-írta a Pécsi Közlöny *Kisasszonyok az egyetemen* című cikkében. A nők azonban nem valami nagy számban jelentek meg az intézményben. Az első női hallgatót a bölcsészkaron köszönthették Glücklich Vilma személyében. Hugonnai Vilma, akinek történetét fentebb említettem, nem lett az orvosi kar hallgatója, csak diplomája honosítását kérvényezte. Célját, hogy hazánkban is praktizálhasson, 18 évnyi várakozás és a kötelező szigorlatok teljesítése után elérte.⁶⁴

1896-ban már 3 női hallgatója volt a budapesti egyetem orvosi karának: Ichorr Matild, aki a Zürichi Egyetemen elkezdett tanulmányait szeretné itthon befejezni, Szendefi Ida, aki abban az évben szerezte meg érettségijét és Königsberger Lea, aki Szászvárosban érettségizett.⁶⁵ A hallgatónők száma minden évben emelkedett. Az 1900/1901-es tanévben már 22 hallgatónője volt az orvosi, a bölcsész karnak pedig 53.⁶⁶

⁶⁰ Uo. 178.

⁶¹ Uo.

⁶² Uo. 179.

⁶³ *Kisasszonyok* 1896.

⁶⁴ LADÁNYI – NAGYNÉ 1976. 31.

⁶⁵ *Kisasszonyok* 1896.

⁶⁶ JÁKI 1962.

A KOEDUKÁCIÓ ÉS AZ EGYETEM

Ebben a fejezetben olyan példákat fogok bemutatni, amik a mindennapi koedukált egyetemi életből adódtak. A magyar sajtó és szakirodalom hazai és külföldi eseteket egyaránt megosztott olvasóival.

Zigány Jolán

Zigány Jolán 1897-ben kezdte meg felsőfokú tanulmányait, és négy év alatt négy különböző ország egyetemét járta meg. Az útja során szerzett tapasztalatait osztotta meg a Mária Dorothea Egyesület tanító szakosztályával 1901-ben.⁶⁷

Az 1897/98-as tanévet Zigány a berlini egyetemen töltötte. Az órák felvételét viszonylag könnyűnek tartotta, hiszen, ha megkapta a rektortól és minden kurzust tartó tanártól az engedélyt, a látogatási ív aláírásával szabadon részt vehetett az előadásokon. Később majd látni fogjuk, hogy a következő oxfordi évében megnehezítették a tárgyfelvételét. Berlinben a férfiak nem szívesen látták nőtársaikat az egyetemen, azonban soha nem tüntettek ellenük és nem is inzultálták őket. Az előadásokon a hölgyek ugyanúgy megkapták a rendreutasítást, ha késtek vagy mással foglalkoztak a figyelés helyett, azt azonban kihangsúlyozta, hogy udvariatlanság soha nem fordult elő velük szemben. Zigány Jolán egy 1897-ben alapított egyesületet is bemutatott, ami a Verein studirender Frauen in Berlin nevet viselte. A társaság minden páratlan hét szerdáján lehetőséget biztosított saját, vagyis az egyetemi nőhallgatók ügyének megbeszélésére. Egyik „legnagyobb ügyüknek”⁶⁸ a tantermek kalapoktól történő megszabadítását tartotta. A férfiak ellenszenvét szerették volna enyhíteni ezzel a tetteikkel. A hölgyek, de leginkább az angol lady-k kalapjai zavarták a hátuk mögött helyet foglaló férfi hallgatókat. Az egyesület tagjai bár megpróbálták beszélni a nőkkel ez ügyben, nem minden nemzet hölgye vette le kalapját. Az angol leányok ezt azonban rosszul tették. A férfiak mellőzve az udvariasságot, „olyan súrolást vittek véghez lábaikkal, hogy vége lett a tanterembeli kalapviseletnek.”⁶⁹ A páros hetek szerdája sem veszett kárba, hiszen ezeken a napokon nyilvános tudományos vitákat tartottak. Eredeti szándékuk szerint minden alkalommal egy-egy egyetemi tanár tartott volna felolvasást, ezt azonban nem sikerült elérniük. Zigány Jolán a következőkkel indokolta meg a tanárok hiányát az összejövetelekről: „A dolog úgy áll, hogy a tekintélyes öreg professzorok részint igazi konzervatív meggyőződésből nem törődnek a nődiákokkal: a fiatalabbak, előmenetelre számító tanárok

⁶⁷ A beszámoló írásos formája: Zigány Jolán: A nők egyetemi élete külföldön és hazánkban. Nemzeti Nénevelés 1901. XXII./2-3. 63-75.

⁶⁸ ZIGÁNY 1901. 66.

⁶⁹ Uo. 66.

pedig, akik még földi kegyeket is várhatnak felülről, többé-kevésbé fáznak a nőhallgatók mozgalmaitól.”⁷⁰ Láthatjuk, hogy a német egyetemi hallgatónőket nem szívesen látták az intézmény falai között. A bemutatott eset alapján a tanárok az előadásokon kívül elzárkóztak a hölgyektől.

A 1898/99-es tanévet Oxfordban töltötte Zigány Jolán, ahová a nők szerint azért járhattak, mert egy angol gentleman nem tagad meg semmit egy hölgytől. Az urak szerint a leányok kedvüket lelték az egyetemi életben, a tudás gyarapodása pedig nem ártott meg nekik. A lady-k előképzettség nélkül bekerülhettek a felsőoktatásba, vizsgázniuk sem kellett, így nem csoda, hogy Zigány véleménye szerint küzdelem nélkül, mondhatni kegyként kapták meg a nők az angol iskolák látogatásának jogát. Bár elismeri a szerző, hogy kevés szabadságot biztosítottak a hölgyeknek ezek az intézmények. Az egyetemekre az Association for the education of women nevű szervezeten keresztül lehetett bejutni, ők segítettek a női hallgatóknak mindenben. A széleskörű segítségről azonban Zigány Jolán nem értesült, így amikor kiderült, hogy saját maga iratkozott be, vette fel az óráit és beszélt a tanárokkal, az egyesület felháborodott. Legnagyobb vétke az volt, hogy egyedül látogatta az előadásokat. Tettének súlyosságán az sem enyhített, hogy a nőknek kijelölt helyeken ült, egy emelvényen, amit a férfi hallgatóktól messze, a terem másik végében helyeztek el. Túlzásnak tartották, hogy valaki 21 órát vegyen fel, szerintük 12 kurzusnál többet nem szabad látogatni, mert nem marad ideje a nőknek egészségük ápolására. Szabadidejükben a hölgyeknek a friss levegőn kellett tartózkodniuk és sportolniuk kellett, azonban nem fogadhattak el semmi olyan meghívást, ahol férfi diákokkal lettek volna együtt. A túlzott fegyelem még otthonaikra is kiterjedt, hiszen női hallgatók egymás szobájába nem léphettek be felügyelet nélkül. A szerző oxfordi évének tapasztalatait a következő gondolattal zárja: „És ha meggondoljuk, hogy ezek mind 20-22 éves és idősebb leány, akkor el kell ismernünk, hogy szomorú volna, ha ebben a korban felnőtt és úri hölgyeket ilyen szigorú rendszabályokkal kellene őrizni, hogy illetlenséget vagy épen erkölcstelenséget ne kövessenek el. Ha ebben a korban hajlamuk van rá, akkor nem használ semmi őrizet, ha pedig nincs, akkor fölösleges ez a szigorú rendszabály, a mely mindenesetre vagy nevetséges, vagy sértő.”⁷¹

Élvezetes volt Zigány Jolán számára az angol egyetemi év után átmenni Párizsba, ahol nem volt ennyi megkötés, szabály, hanem sokkal szabadabban az élhetett. Az ottani egyetemen, ha valaki minden papírját felmutatta, egy látogató-jegyet kapott. Az volt a belépőjegy az összes

⁷⁰ Uo. 67.

⁷¹ Uo. 72.

előadás ajtaján. A francia női hallgatókról elismerőleg beszélt. Becsülte szorgalmukat, szerénységüket, valamint azt is, hogy angol kollégáikkal ellentétben kerülték a kesztyűk, kalapok használatát, színes ruhák viselését, és egyszerű, nagyrészt sötét ruhákban jártak be az egyetemre. Az előadások során a hölgyek nem egy elkülönített részen foglaltak helyet, hanem a teremben szétszórva, a férfi hallgatókkal vegyesen. A két nem teljesen egyenrangúnak számított, mi se bizonyítja ezt jobban, mint a következő részlet: „Ha akár férfi-, akár nődiák elkésve érkezik, összébb húzódnak a padban ülők s helyet csinálnak neki, hacsak lehet: hanem az igazi párisi diák nem áll fel a nőkollegájának. S ez igen természetes, mert ő tanulni akar, jegyzetelnie kell.”⁷²

A pesti egyetemről és hallgatóiról vegyes tapasztalatokat szerzett Zigány. Úgy érezte, hogy a tanárok a kelleténél jobban elnézőek a hölgyekkel szemben, akik pedig nem is olyan kitartóak tanulmányaikban, mint a német hallgatónők. Több hibáját is kiemelte a nőknek, amiken még változtatniuk kellett az elkövetkező években: „... az előadások közben lovagi udvariasságokat várunk férfi kollégáinktól; szeretünk az első padokban ülni s szívesen elfogadjuk, ha férfi kollégáink átengedik nekünk a maguk jó helyét; nem a legegyszerűbb ruháinkban járunk az előadásokra...”⁷³. Jól kirajzolódik a különbség a párizsi és a pesti egyetem között. Itthon is a nők követelték maguknak az egyenlőséget, kivételezetten bántak velük az egyetemen, ami nem probléma. A baj csak az, hogy egyes nők mindezt el is várták.

Magyar esetek

A Nemzeti Nőnevelés egyik 1904-es számában jelent meg Relkovic Davorka írása, amiben a női egyetemi hallgatók érdekeit vette védelmébe. A hallgatónők hibáinak kiemelésével nem negatív képet akart festeni a hölgyekről az olvasók szemében. Mindezt azért tette, hogy ezekre a továbbiakban odafigyeljenek, és változtatni tudjanak rajta. Vétségnek tekinti, hogy a nők férfi kollégáikkal órákon keresztül sétálgatnak a folyosón. Az óráik közötti szabad idejüket azonban nem így kellene eltölteniük, hanem az intézmény által számukra kijelölt elkülönített szobájukban. A szerző szerint ezt kiváltságnak kellett volna tekinteniük, hiszen más egyetemeken nem kaptak ilyen helységeket a hölgyek.⁷⁴ Ezzel a kijelentésével Relkovic Davorka pedig egyeteme részleges koedukációját emelte ki. Az előadások ideje alatt érintkezhet egymással a két nem, azokon kívül azonban a nők vonuljanak félre, és idejüket saját nemükkel töltsék. Mindemellett fontosnak tartotta az író, hogy a hallgatónők magaviseletét folyamatosan ellenőrizték, hiszen ez megszüntette volna a hölgyek hangos

⁷² Uo. 73.

⁷³ Uo. 74-75.

⁷⁴ RELKOVIC 1904. 258.

nevetgélését és beszélgetését a folyosókon, a továbbiakban nem zavarnák az órákat. A rendelet módosításával pedig elérhették volna, hogy helytelen magatartás esetén megnehezítsék a további beiratkozásokat.⁷⁵

Szintén a Nemzeti Nőnevelés hasábjain jelent meg Vadász M. Elemér *Nők az egyetemen* című tanulmánya, melyben saját megfigyelését írta le. A gondolatok csakis a bölcsészkarra vonatkoznak. A nők a tanulmány megjelenésekor már 20 éve jelentkezhetek az egyetemre, és ennyi év elég volt ahhoz, hogy ennek hosszabb távú hatását is megfigyelhessék. Vadász szerint azonban az a feltételezés, hogy a hölgyek majd jó hatással lesznek a férfi hallgatókra, elmaradt. Az a gondolat, hogy egyetemi éveikre a két nem már nem fog egymásra gátlóan hatni, nem lett igaz. A nőkre ráadásul még negatívabb hatása volt az együttes nevelésnek. A hölgyek a férfiakkal való állandó együttlétnek köszönhetően sokkal szabatosabban beszéltek, nőiességük erősen megcsappant, így Vadász nem tudta elképzelni, hogyan fognak ők férjhez menni tanulmányaik után.⁷⁶

Jablonkai József Károly *Coeducatio* című munkája az egyetemi koedukáció ellen felhozott érvek megcáfolásával foglalkozott. A felsőoktatáson kívül maga a szerző sem helyeselte a két nem közös nevelését. Az egyetemi együttes nevelés ellenzőinek legfőbb érve szerint a nők gátolták a tudás megszerzésében a férfiakat. Az előadások során a tanároknak oda kellett figyelniük a hölgyek lelkének érzékenységre, vigyázniuk kellett, hogy szeméremérzetüket nehogya megsértsék. Ennek köszönhetően „fontos és életbevágó kérdés tanulmányozhatásától esnek el.”⁷⁷ Ennek következtében pedig a kultúra majd „elfeminizálódik”. Jablonkai azonban kiállt az egyetemi koedukáció szükségessége és jó hatása mellett. Szerinte az értelmesebb férfi hallgatók megszerezhették kérdéseikre a választ a könyvtárban, érdeklődésüket olvasással is kielégíthették. Az egyetemre jelentkező nőket azonban annyira érett gondolkodásúnak tartotta, hogy szerinte felesleges a „kényes” témák és kérdések elhallgatása előlük. Bennük is ugyanúgy felmerülhetnek ugyanazok a kérdések, mint a férfiakban. Mindkét nemnek megvannak a maguk kiforrott tulajdonságaik, amik kölcsönösen pozitívan hatottak a férfiakra és a nőkre, ezzel egy újabb érvet állított az együttes nevelés fontossága mellé. A férfiak higgadtak, magatartásuk határozott, gondolkodásuk logikusabb és élesebb,

⁷⁵ Uo. 259.

⁷⁶ VADÁSZ 1915.

⁷⁷ JABLONKAI 1933. 61.

míg a nők érzelmekkel telítettek, kevésbé határozottak, logikájuk csekélyebb, „az erősebb nem védelmére és bátorságára támaszkodó”⁷⁸ lelkek.

Zentai József szintén az egyetemi koedukáció híve volt, ám az együttes nevelés kezdetben szerinte nem valósult meg mindenhol az intézményeken belül. Míg az oktatás és az ebéd ideje alatt érintkezhetett egymással a két nem, addig külön női és férfi kollégiumokat hoztak létre. Szerinte mindez azért volt fölösleges, mert az egyetem hallgatói már érett felnőttek. A két kiegészíti egymást, eltanulják a másik tulajdonságait.⁷⁹ „A társasági hölgy megtanul az erősebb férfivel kéz- a kézben dolgozni az egyetem padjaiban, a szemináriumok, laboratóriumok asztalai mellett”⁸⁰, és a nemek között kialakult kölcsönös bizalom sokat segít majd egész pályájuk során.

Külföldi kitekintés

Mivel hazánkban az európai viszonyokhoz képest később vezették be a koedukált felsőoktatást, jogos, hogy számos külföldi tapasztalatot, példát jelentetnek meg itthon. Sok év tapasztalatának leírása, összegzése mondatja ki a következő szerzőkkel, hogy az együttes tanulásnak nincsenek negatív tapasztalatai az egyetemeken, ezért szükséges.

Szabó Dénes *A nők felsőbb oktatása* című munkájában Elizabeth Blackwell életének bemutatásával bizonyította be, hogy kezdetben külföldön se sikerült annyira egyszerűen elvonatkoztatni attól, hogy egy nő is jelen van az előadásokon. A hölgy 1847. október 20-án jelentkezett a New York-i Geneva Medical College tanulójának. Az iskola a kérvény elbírálását a hallgatókra bízta, akik kivétel nélkül elfogadták azt. A tanulók még arra is odafigyeltek, Blackwell ne hogy félelemmel jöjjön közéjük, ezért ígéretet tettek, hogy nem fognak ellene bármi sértő dolgot tenni.⁸¹ Említésre méltó esetek tényleg nem történtek Blackwellel ebben az iskolában. Tanulmányait ezután a St. Bartholomew's Hospital-ben folytatta, ahol neme miatt hátrányba került. Nőgyógyászat tanára nem akarta engedélyezni, hogy egy nő részt vegyen férfiakkal együtt az óráin. Bonctant tanító professzora figyelmesebben járt el egy hasonló esetben. A tanár megkérte, hogy néhány előadásán ne vegyen részt, mert ezen órák tartalma nem egy ifjú hölgy lelkének való. A hölgy ismét hallgatótársaira bízta a döntést: „Blackwell levélben kérte, ne tekintsék őt leánynak, hanem oly orvostanhallgatónak, mint a többi, a ki az egész bonctant akarja megtanulni; ha férfi

⁷⁸ Uo. 63.

⁷⁹ ZENTAI 1936.

⁸⁰ Uo. 94.

⁸¹ „..., de maguk részéről egyhangulag meghívják a kisasszonyt s fogadják, hogy magukviseletével nem fognak okot adni arra, hogy a kisasszony ezt a lépését valaha megbánja.” SZABÓ 1902. 19.

tanulótársait azonban zavarja jelenléte s ők kívánják távollétét, készséggel aláveti magát határozatuknak.”⁸² A férfiak nem ellenezték az órákon való részvételét. Az ehhez hasonló esetek megoldására felmerült az a gondolat, hogy az ilyen tananyagokat női tanárok tanítsák a hallgatóknak, vagy elkülönített tanfolyamokat hozzanak létre számukra.⁸³ Elsőként az a kérdés merülhet fel bennünk, honnan szereznek női tanárokat Elizabeth Blackwell történetében, mikor tanulóként ő az első leány ebben az intézményben, illetve inkább az, kik tanították meg ezeket a témákat a női tanároknak, ha eddig se voltak hölgyek tanárként foglalkoztatva. A hallgatók külön képzését elvetik, az együttes tanulás fontosságát hangsúlyozzák. A két nem külön tanítása esetén óhatatlanul is, de fel szokott merülni, hogy a női képzéseket könnyebbnek mondják a férfiakéhoz képest. Nem akarják különválasztani a képzést már azért sem, hiszen a női orvosoknak is kell a másik nemmel foglalkozni a gyakorlat során. Ha látványához hozzászórtak, a későbbiekben semmi problémájuk nem volt ezzel.⁸⁴ A koedukáció ellenzői leginkább az erkölcsöket féltik. Szabó Dénes a következő válasszal oldja fel ezt a problémát: „Ha a tanulónők számának szaporodásával alapos panaszok merültek fel, a két nembeli tanulóegyesület együttes tanulása ellen, így ebből csak az következik, hogy oly nők is kerültek az egyetemre, kiknek tanulásvágyuk komolyságában alapos kételyek merültek fel, s azért nem e pályákra valók voltak.”⁸⁵ Láthatjuk, hogy a koedukációt, így a női hallgatótársakat sikerült elfogadni a férfiaknak, kifejezetten befogadóak voltak Elizabeth Blackwell-lel.

Várnai Arvéd *A koedukációs iskola* című munkájának legfőbb kérdése, hogyan biztosítható a „jellem és az intellektus legmagasabb tökélyének megközelítése”⁸⁶? Az eddigi rendszer megtartásával vagy a koedukáció útján? Szintén amerikai példákon keresztül mutatja meg az egyetemek együttes nevelésének pozitív oldalát. 1900-ban az Amerikai Egyesült Államok felsőoktatási intézményeinek 65,5% koedukált iskola.⁸⁷ Ebből kifolyólag a témával kapcsolatos több mint fél évszázados tapasztalatukból sokat lehet tanulni. Természetesen mint mindenhol, itt is akadtak ellenzői az együttes nevelésnek. Legfontosabb érvük, hogy a két nem fokozatosan el fog tűnni, és a koedukált iskolák nem nélküli lényeket fognak teremteni. Sok európai tudós elismerte az amerikai felsőoktatás koedukációjának a sikerét, azonban kétségbe vonták, hogy megvalósítása kontinensünkön hasonló fejlődést eredményezne-e. Az

⁸² SZABÓ 1902. 30.

⁸³ Uo. 31.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Uo. 32.

⁸⁶ VÁRNAI 1913.

⁸⁷ Uo.

amerikai nemzet rendelkezett egy sajátos önkontrollal, ami nem minden más nemzetnél volt megtalálható. Ezért merült fel a félelem, hiszen ha valaki nem rendelkezett ekkora önfegyelemmel, akkor a két nem ilyen szoros kapcsolatából lehet, nem eljegyzéssel és házassággal végződő kapcsolatok alakultak ki. Az Ohio állami koedukált egyetem elnöke a következőket írta a két nem arányairól és mindennapi találkozásairól, érintkezéseikről: „Jelenleg 1420 hallgatónk van, ebből 600 nő. ... A tornatermekben, könyvtárakban, laboratóriumokban a nők ép úgy járnak-kelnek, mint a férfiak. Mindnyájan az egyetemen kívül laknak és ott vesznek ki lakást, ahol nekik tetszik.”⁸⁸ A kápolna az egyetlen olyan helység, ahol kötelezően külön kellett a nőknek és a férfiaknak helyet foglalniuk. Az egyetem elnöke azonban ezt a kikötést is feloldotta volna. Nem vezettek be külön szabályokat a nőknek, az összes hallgatónak egy előírást kell betartania: „ez a kifogástalan magaviselet és tökéletes figyelem az előadásokra.”⁸⁹

ÖSSZEGZÉS

A XIX. századi női emancipációs mozgalom egyik fő eredménye, hogy az egyetem kapuit kinyitották a nők előtt. Hosszú út volt, ami idáig vezetett, tele akadályokkal. A férfiak gyakorta nem akarták elfogadni, hogy a nők többet szeretnének elérni, mint elődeik. Szerintük a család összetartása, a gyerekek nevelése, a lakás rendben tartása bőven elég feladat a hölgyeknek, ezekben kellett dicsőséget szerezniük. Sőt, a források arra is ráirányítják a figyelmünket, hogy nem ritka esetben az újságok hasábjain publikáló nők maguk sem tartották helyes útnak a női nem felsőfokú tanulmányait, legfeljebb bizonyos keretek között vagy kevesek esetében. A század gazdasági és társadalmi változásai azonban végül lehetőséget teremtettek arra, hogy a tanulni vágyó hölgyek megvalósítsák akaratukat.

Hugonnai Vilma diplomahonosítási kérelme idején az egyetemek már nyitottak voltak a leányok szándékaira. Ha teljesítették a meghatározott feltételeket - nyolcévi gimnáziumi magántanulóság és sikeres érettségi vizsga -, ők is felvételizhettek. Az akkori vallás-és közoktatásügyi miniszter, Trefort Ágoston azonban Hugonnai esetében mégsem adta meg a végső hozzájárulást. Úgy gondolta, összekeverednek a társadalmi szerepek, ha a nők is hallgatói lehetnek a felsőoktatási intézményeknek. A politika tehát elutasította a hölgyek kérvényét.

⁸⁸ Uo. 46-47.

⁸⁹ Uo. 48.

A Mária Dorothea Egyesület kérvénye újabb áttörést jelentett. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium nem utasította el egyből a benyújtott dokumentumot, hanem egy bizottságot állított fel a kérdés eldöntésére. Jól kitűnik a fejlődés, a politika sem volt már elzárkózó a változtatással szemben, csak nem tudta, milyen következményekkel járna mindez. Az egyetemek ismét támogatták a benyújtott kérést, a hölgyeket szívesen látták volna az intézmény falain belül. Az egyetlen ellenálló a Magyarországi Gyógyszerész Egylet volt, aki a szakma színvonalának csökkenését jósolta meg az engedély megadásával.

Wlassics Gyula kultuszminiszternek köszönhető, hogy ha csak résnyire is, de kinyíltak az egyetem kapui a nők előtt. Ezzel együtt pedig az eddigi évek során kételkedésüket kifejezők is választ kaptak kérdéseikre. Nem hittek benne, hogy a nők képesek helyt állni a magasabb tudományok között, valamint kétséggel fogadták azt a nézetet is, hogy nem lesz negatív következménye a két nem együttes nevelésének.

A legtöbb külföldi országban - Ausztria és Németország kivételével - már 1895 előtt fogadtak női hallgatókat is a felsőoktatási intézmények. A két nem együttes jelenléte pedig minden országban más-más következményekkel járt, máshogy fogadták az eddigi férfi hallgatók új női társaikat. Zigány Jolán szerint a Berliini Egyetemen a férfiak bár nem szívesen látták a hölgyeket maguk között, megtűrték őket, nem viselkedtek velük udvariatlanul. Oxfordban a koedukált egyetemi oktatás kimerült abban, hogy az előadásokon hölgyek is részt vehettek, azonban csak a számukra létrehozott külön emelvényen foglalhattak helyet. Párizsban kollégaként tekintettek egymásra a férfi és női hallgatók, nem tettek különbséget egymás között, hiszen elvileg azért ment mindenki az egyetemre, hogy tanuljon. Hazánkban nem minden esetben sikerült megvalósítani a két nem közötti egyenlőséget, megesett, hogy a hallgatónők túlzott lovagiasságot vártak el a férfiaktól. Volt, hogy az egyetemnek köszönhetően nem teljesült a teljes koedukáció, mert külön szobát alakítottak ki a hölgyek számára, így az órák közötti szabad idejüket nem férfi társaikkal beszélgetve kellett tölteniük, hanem saját nemük között.

Jelen dolgozatomban igyekeztem összefoglalni eddigi eredményeimet, amelyek a jövőben jelentősen bővíthetnek, hiszen a kutatás elején tartok még. Tovább kell bővítenem az eddigi szakirodalom listát, és még több hírlapot és folyóiratot kell átvizsgálnom a témával kapcsolatban. Legelső lépésként azonban ki kell tágítanom a vizsgálat időkeretét. Szeretném feltárni, mi minden történt azokban az években, míg a nők minden karra és szakra bebocsátást nyertek. Szeretném feltárni, hogy a folyamat végén megnyílt karokon hogyan fogadták a

leányokat. Érdekes lenne megvizsgálni, hogy Magyarországon az akkori bevett vallások hogyan viszonyultak a két nem együttes neveléséhez, véleményüket hol hozták nyilvánosságra. A koedukáció nem csak az egyetemi előadásokat érintette, hanem a szabadidős tevékenységeket is. Befolyásolta a különböző egyletek, olvasókörok életét. Az ország pereme pedig nekem sem szabhat határt. A külföldi országok történelmében ugyanúgy változást jelentett a két nem együttes megjelenése a felsőoktatási intézményekben, mint hazánkban, így kutatásaimat térben is szeretném kiterjeszteni. Véleményem szerint így, egy kiterjesztett kutatás nyomán juthatok majd olyan adatokhoz, nyílik rálátásom olyan összefüggésekre, amelyek fontos adalékot jelentenek az eddigi neveléstörténeti ismereteinkhez, és jól hasznosíthatók lesznek a dualizmus kori történelem tanítása során is.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Tanulmányok, monográfiák

- I. Ferenc József 1906. I. Ferenc József a nők egyetemi tanulmányairól. A Nő 1916. III./12. 191.
A koedukáció 1912. A koedukáció. Győr, 1912.
- A Mária Dorothea Egyesület 1896. A Mária Dorothea Egyesület. Vasárnapi Újság 1896. XLIII./45. 747.
A Mária Dorothea Egyesület kérvénye 1891. A Mária Dorothea Egyesület kérvénye. Nemzeti Nénevelés 1891./ XII. 448-449.
- BOBULA 1928. Bobula Ida: Az egyetemi nők kérdés Magyarországon. Napkelet 1928. 15. sz. (forrás: <http://nbn.urn.hu/N2L?urn:nbn:hu-76377> letöltés dátuma: 2012. január 11.)
- BOGNÁR 1940. Bognár Cecil: A nőnevelés. Pécs.
- BUDAY 1916. A nők térhódítása az egyetemeken. Buday Dezsőné adatgyűjtése. A Nő 1916. III./5. 77.
- CLARK 2008. Clark, Linda L.: Women and Achievement in Nineteenth-Century Europe. Cambridge.
- DOBOS 1971. Dobos László: Koedukáció és közvélemény. Tankönyvkiadó.
- DOBOS 1973. Dobos László: Fiúk, lányok együtt az osztályban. Tankönyvkiadó.
- FÁBRI-BORBÍRÓ-SZARKA 2006. Fábri Anna-Borbíró Fanni-Szarka Eszter (szerk.): A nő és hivatása II. Szemelvények a magyarországi nők kérdés történetéből 1866-1895. Kortárs Kiadó, Budapest.
- FELKAI 1971. Felkai László: A II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus. In: Felkai László (szerk.): Nevelésügyi kongresszusok Magyarországon (1848-1948) I. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest. 101-243.
- FELMÉRI 1881. Felméri Lajos: Az iskolázás jelene Angolországban. Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda. (forrás: <http://www.archive.org/details/aziskolzsjelene00felmgoo> letöltés dátuma: 2012. január 2.)
- FELMÉRI 1884. Felméri Lajos: A nők felsőoktatása földrésünkön és másutt. Nemzeti Nénevelés 1884. V. 93-104.
- FISCHER 1910. Fischer-Colbrie Ágost: Gazdasági nőnevelés és megélhetés. Kassa.
- GEŐCZE 1893. Geőcze Sarolta: A nőnevelés Magyarországon. Budapesti Hírlap 1893. március 3.
- GLATZ 2003. Glatz Ferenc (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-2002. II. kötet. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.
- GLÜCKLICH 1906. Glücklich Vilma: A koedukáció. Népmívelés 1906. II.kötet, 42-44
- GYÖRGY 1890. György Aladár: A magyar nők műveltségi foka. Nemzeti Nénevelés 1890. XI. 389-394
- GYÖRGY 1891. György Aladár: Nők mint orvosok. Nemzeti Nénevelés 1891. XII/8-9. 341-349.
- HOFFMANN 1873. Hoffmann Mór: A nőnevelésről. Különös tekintettel hazai viszonyainkra. Pest.
- ILLÉSY 1871. Illésy György: A nők munkaképessége és munkajoga, különösen szellemi téren. Budapest.

- JABLONKAI 1933. Jablonkai József Károly: Coeducatio. Budapest.
- JÁKI 1962. Jáki László: Nőhallgatók részvétele a felsőoktatásban. 1894-1941. Demográfia 1962. V./2. 219-228.
- KÁNICZKY 1852. Kálniczky Endre: Nőtan, vagy az asszonyi hivatás tudománya. Pest.
- KÁRMÁN 1906. Kármán Mór: Feminizmus és pedagógia. Budapest.
- KÁRMÁN 1895. Kármán Mór: A tanárképzés és az egyetemi oktatás. Budapest.
- KÉRI 2001. Kéri Katalin: Bevezetés a neveléstörténeti kutatások módszertanába. Budapest.
- KÉRI 2008. Kéri Katalin: Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867-1914. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs.
- KELEMEN 1910. Kelemen Ignác: Az együttes nevelés egészségtana. Magyar Paedagogia 1910. XVIII. 563-566.
- Kisasszonyok 1896. Kisasszonyok az egyetemen. Pécsi Közlöny 1896. október 8.
- KORNIS 1925. Kornis Gyula: Nők az egyetemen. Napkelet 1925. III.
- KORNIS 1927. Kornis Gyula: A régi magyar nőmozgalom és leánynevelés. Budapesti Szemle 1927. LV/593. 57-94.
- L.B. 1894. L.B.: A svájci egyetem nőhallgatóiról. Egyetemi Lapok 1894. VII./30.
- LADÁNYI – NAGYNÉ 1976. Ladányi Andor -Nagyné Szegvári Katalin: Nők az egyetemeken. FPK, Budapest.
- LEHOTAY 1907. Lehotay Mihály: Javaslat a nőkérdés rendezésére. Budapest.
- MÁDAY 1913. Máday Andor: A magyar nők jogai a múltban és a jelenben. Budapest.
- MAKAY 1905. Makay Iván: A modern nőnevelés és ennek következményei. Temesvár.
- MANN 2005. Mann Miklós: Magyar oktatásügyi miniszterek 1848-2002. Önkönet.
- MÁRSITS 1901. Mársits Rozina: A XX.század asszonya. Lampel, Budapest.
- MÁZY 1895. Mázy Engelbert: Kármán Mór: A tanárképzés és az egyetemei oktatás. Magyar Paedagogia 1895. IV. 574-583.
- M.G. 1895. M.G.: Nők az egyetemen. Egyetemi Lapok 1895. VIII./6.
- MÜLLER 2006. Müller Ildikó: Vélemények a nők felsőfokú képzéséről a dualizmus időszakában. In: Gyáni Gábor--Nagy Beáta (szerk.): Nők a modernizálódó magyar társadalomban. Debrecen. 223-239.
- NAGYNÉ 1969. Nagyné Szegvári Katalin: A nők művelődési jogaiért folytatott harc hazánkban (1777-1918). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- PAIZS 1908. Paizs Lajos: A nőkérdés és nőnevelés. Magyar Társadalomtudományi Szemle 1908. I./8. (forrás: http://mtdaportal.extra.hu/ADATTAR/cikktar/p_cikk/paizs_lajos_a_nokerdes_es_a_noneveles.pdf letöltés dátuma: 2012.január 13.)
- PATAKI 1966. Pataki Ferenc: A koedukációról. Köznevelés 1966. 13.sz. 893-896.
- POZNAN 1902. Poznan Jolán: Nők a tudomány terén. Nemzeti Nőnevelés 1902. XXIII. 135-139.
- PUKÁNSZKY 2006. Pukánszky Béla: A nőnevelés évezredei. Gondolat Kiadó.
- RADNAI 1898. Radnai Rezső: A felső fokú nőképzés Ausztriában és a bécsi leánygimnázium. Nemzeti Nőnevelés 1898. XIX. 298-320.
- RELKOVIC 1904. Relkovic Davorka: Az egyetemi nőhallgatók érdekében. Nemzeti Nőnevelés 1904. XXV. 255-259.
- STRICKER 1906. Stricker Sándorné Pollatsek Laura: Néhány szó a nőről s nőnevelésről. Budapest.
- SCHWARCZ 1938. Schwarcz Etel: Nőnevelés és oktatás a XIX.században Magyarországon.

	Debrecen.
SZABÓ 1902.	Szabó Dénes: A nők felsőbb oktatása. Kolozsvár.
SZARKA 2005.	Szarka Eszter: „Női gyógyszerészek creálása”. Gyógyszerész vélemények a nők egyetemre kerüléséről. In: Steinert Ágota (szerk.): Évek és színek. Tanulmányok Fábri Anna tiszteletére. Kortárs Kiadó, Budapest. 69-73.
SZÁSZY 1903.	Szászy-Schwarz Gusztáv: A nők jogi studiumáról. Jogállam:Jog- és államtudományi szemle 1903. II/1. 13-19.
SZÉKELY 1910.	Székely György: A koedukáció kérdéséhez. Nemzeti Nénevelés 1910. XXXI. 385-389.
SZUPPÁN 1971.	Szuppán Vilmos: A leányok középfokú oktatásának reformjáról, tekintettel a nők egyetemi képzésére. In: Felkai László (szerk.): Nevelésügyi kongresszusok Magyarországon (1848-1948) I. magyar Pedagógiai Társaság, Budapest. 224-226.
VADÁSZ 1915.	Vadász M. Elemér: Nők az egyetemen. nemzeti Nénevelés 1915. XXXVI/7-8. 285-289.
VÁRNAI 1913.	Várnai Arvéd: A koedukációs iskola. Vác.
V.S. 1910.	V.S.: A két nem együttes nevelése mint szociáethikai kérdés. Népmívelés 1910. XI.kötet.
WESZELY 1906.	Weszely Ödön: A koedukáció kérdése. Népmívelés 1906. II.kötet, 45-51.
WLASSICS 1915.	Wlassics Gyula: A nők a főiskolákon. A Nő 1915. II./12. 188-189.
ZENTAI 1936.	Zentai Károly: A nemek együttes nevelésének kérdése. Szeged.
ZIGÁNY 1901.	Zigány Jolán: A nők egyetemi élete külföldön és hazánkban. Nemzeti Nénevelés 1901. XXII./2-3. 63-75.

Kézírt anyagok

HUSZÁR 1990.	Huszár Zsuzsanna: Két fejezet a magyarországi koedukáció történetéből. Szakdolgozat. JPTE, Pécs, 1990.
--------------	--

Lexikonok

MPL 1933-34.	Kemény Ferenc (szerk.): Magyar Pedagógiai Lexikon 1-2. Révai Irodalmi Int.
MÉL 2001.	Kenyeres Ágnes (szerk.): Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990. CD-ROM, Arcanum, Budapest. (forrás: http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html letöltés dátuma: 2012. január 29.)
ÚMÉL 2001-2007.	Markó László (szerk.): Új Magyar Életrajzi Lexikon 1-6. Magyar Könyvklub.
PALLAS 1893-1897.	Pallas Nagy Lexikona. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. (forrás: http://mek.niif.hu/00000/00060/html/index.html letöltés dátuma: 2012. január 29.)
SZINNYEI 1891–1914.	Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái I-XIV. Budapest. (forrás: http://mek.niif.hu/03600/03630/html/index.htm letöltés dátuma: 2012. január 29.)

Internetes források

A Mount Holyoke College honlapja: <http://www.mtholyoke.edu/index.html> letöltés dátuma: 2012. január 18.

Villám Judit: Gróf Csáky Albin. forrás: http://parlament.hu/elnok/tort_elnok/csaky.pdf letöltés dátuma: 2012. január 29.

Jone Johnson Lewis: Elizabeth Blackwell. forrás: http://womenshistory.about.com/od/blackwellelizabeth/a/eliz_blackwell.htm letöltés dátuma: 2012. január 29.

Teleki Blanka életrajza. forrás: <http://brunsvikterez.hu/belet.html> letöltés dátuma: 2012. január 30.

Jónás Károly: Báró Wlassics Gyula. forrás: http://www.mkogy.hu/elnok/tort_elnok/wlassics.pdf letöltés dátuma: 2012. január 30.

KÉPEK JEGYZÉKE

1. **Csáky Albin.** Fotó: Koller Károly. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára. (forrás: <http://mek.niif.hu/01900/01905/html/index1734.html> letöltés dátuma: 2012. január 29.)
2. **Elisabeth Blackwell.** (forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/Elizabeth_Blackwell letöltés dátuma: 2012. január 29.)
3. **I. Ferenc József.** (forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/I._Ferenc_J%C3%B3zsef_magyar_kir%C3%A1ly letöltés dátuma: 2012. január 29.)
4. **Glücklich Vilma.** (forrás: <http://www.huszadikszazad.hu/politika/a-fovaros-a-sajtoertes-eskudtszekert> letöltés dátuma: 2012. január 29.)
5. **Hugonnai Vilma.** (forrás: http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=F%C3%A1jl:Hugonnai_Vilma.jpg&filetimestamp=20100719085300 letöltés dátuma: 2012. január 29.)
6. **Mária Dorothea.** (forrás: <http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=F%C3%A1jl:Marie-Doroth%C3%A9e-duchesse-d%27Orleans.jpg&filetimestamp=20080720153756> letöltés dátuma: 2012. január 29.)
7. **Rómer Flóris.** (forrás: <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/1226.html> letöltés dátuma: 2012. január 29.)
8. **Teleki Blanka.** (forrás: <http://brunsvikterez.hu/blanka.html> letöltés dátuma: 2012. január 30.)
9. **Trefort Ágoston.** (forrás: <http://tmpkteki.uni-obuda.hu/konferencia/> letöltés dátuma: 2012. január 30.)

10. **Weszely Ödön.** (forrás:

<http://old.lib.pte.hu/elektkonyvtar/ekonyvek/elibrary/weszely/weszel00.htm> letöltés
dátuma: 2012. január 30.)

11. **Wlassics Gyula.** (forrás:

http://www.halisnagykanizsa.bibl.hu/kincseslada/helytort/wlassics_gyula/eletrajz.htm
letöltés dátuma: 2012. január 30.)

MELLÉKLET

Kislexikon⁹⁰

Csáky Albin: „(Korompa, 1841. április 19. - Budapest, 1912. december 15.) Politikus, a Szabadelvű párt alelnöke (1899-1906), a főrendiház elnöke (1900-06, 1910-től), a Nemzeti Munkáspárt elnöke (1910-től). 1863-ban a pesti egyetemen jogtudományi doktori oklevelet szerzett, majd ügyvédi vizsgát tett. 1888. szeptember 22. - 1894. június 10. között vallás- és közoktatásügyi miniszter. Az 1890. februárban kiadott ún. második elkeresztelési rendelettel jelentős szerepet vállalt az egyházpolitikai küzdelem megindításában, amely 1894-95-re az egyház és az állam szétválasztásával végződött. Modernizálta a középiskolai és az egyetemi oktatást, szabályozta a kisdédóvók helyzetét (1891. évi XV. tc.), felemelte az elemi iskolai tanítók fizetését. Az egyetemi oktatás megreformálása során szabályozta a tandíjakat, a doktori szigorlatok rendjét és a magántanári intézményt.”⁹¹

1. kép Csáky Albin

Csáky Albinné: (1847-1925) Született Bolza Anna. 1866-tól Csáky Albin felesége. „Grófnő, császári és királyi palotahölgy, csillagkeresztes hölgy, a magyar irodalom és művészet lelkes pártfogója, számos egyesület elnöke, aki karitatív tevékenységéről is híres volt.”⁹²

2. kép Elisabeth Blackwell

Elizabeth Blackwell: (Bristol, Anglia, 1821. február 3. - 1910. május 31.) 1832-ben az Egyesült Államokba költözött szüleivel. 1849-ben ő volt, az első nő, aki orvosi diplomát szerzett. Miután fél szemére megvakult, feladta álmát, hogy sebész legyen belőle. Gyógyszertárat nyitott New Yorkban, a polgárháború idején részt vett az ápolónők képzésében.⁹³

I. Ferenc József: (Schönbrunn, 1830. augusztus 18. - Schönbrunn, 1916. november 21.) Osztrák császár, magyar király. Ferenc Károly főherceg és Zsófia bajor hercegnő fia.⁹⁴

3. kép I. Ferenc József

⁹⁰ A kislexikon nem tartalmazza a dolgozatban szereplő azon személyeket, akikről eddig nem sikerült életrajzi adatokat találni.

⁹¹ ÚMÉL 2001-2007. I. kötet 1068.

⁹² http://parlament.hu/elnok/tort_elnok/csaky.pdf A letöltés ideje: 2012. január 29.

⁹³ http://womenshistory.about.com/od/blackwellelizabeth/a/eliz_blackwell.htm A letöltés ideje: 2012. január 29.

⁹⁴ MÉL 2001.

4. kép Glücklich Vilma

Glücklich Vilma: (Vágújhely, 1872. augusztus 9. - Bécs, 1927. augusztus 18.) „Pedagógus, a magyar feminista mozgalom egyik vezére. 1893-ban Budapesten reáliskolai érettségít tett és polgári iskolai tanítónői képesítő vizsgát tett. 1893-96-ban a fiumei felsőbb leányiskola tanára. 1896-ban, amikor az egyetemet a nők előtt is megnyitották, a bölcsész tudományi kar első női hallgatója lett. 1904-ben a feministák egyesületének egyik megalapítója. Tevékenyen részt vett a nők választójogaiért folytatott küzdelemben.”⁹⁵

György Aladár: (Huszt, 1844. április 11. - Budapest, 1906. január 16.) „Író, újságíró, az Országos Közoktatási Tanács és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának tagja, a Magyar Néprajzi Társaság alelnöke. Tanulmányait több helyen végezte; Budapesten főként bölcsélettel és teológiával foglalkozott. 1867-71-ben Francia-, Német- és Olaszországban, valamint Nagy-Britanniában tartózkodott, különböző egyetemeken tanult, és különösen foglalkozott a népnevelés kérdéseivel. 1871-82-ben a Hon belső munkatársa. 1882-től a KSH tisztviselője, 1904-ben nyugdíjazták. 1865 óta pedagógiai kérdések mellett művelődéstörténeti és néprajzi problémákkal is foglalkozott. Sok társadalomtudományi (Haeckel, Buckle stb.) és szépirodalmi (V. Hugo, J. Verne stb.) művet fordított. A Tanítók Zsebnaptára (1875-től), az Eötvös Naptár 1878-81-re (Komjáthy Györggyel, Luttenberger Ágosttal), a Debreceni önképzőkör lapja (1872), az Országos Nőiparegyesület Évkönyve (1872-75), a Hunyady Album (Szathmáry Györggyel, 1878) szerkesztője.”⁹⁶

Hugonnai Vilma: (Nagytétény, 1847. szeptember 30. - Budapest, 1922. március 25.) „Orvos, az első magyar orvosnő. Wartha Vince kémikus felesége (1887-től). - 1857-től az angolkisasszonyok kolostorában, 1859-től egy pest felső leányiskolában tanult. 1863-tól a szülői házában elsajátította a háztartási ismereteket. 1872-79-ben első férje beleegyezésével a zürichi egyetem orvostudományi karán tanult, ahol 1879-ben orvosi oklevelet szerzett. Közben másfél évig a zürichi kórház sebészeti osztályán asszisztens volt. 1879-ben hazatért, mivel reménye nem volt oklevele honosítására, februárban Budapesten beiratkozott egy szülésznőképző tanfolyamra, 1879 májusában kapott szülésznői oklevelet; 1881 márciusában letette az érettségít, ezután a budapesti orvosi klinikákon folytatta tanulmányait. 1896-ban kérelmezte orvosi oklevelének honosítását, s az orvosi szigorlatok letétele után, 1897 májusában megszerezte a magyar orvosi oklevelét. 1897-1906 között az Országos Nőképző Egyesület iskolájában egészségügyi tanított, és a Szabad Líceumban előadásokat tartott. 1897-től a Művelt Nők Otthonának orvosa, 1900-tól elnöke, 1902-től a védnöke.”⁹⁷

5. kép Hugonnai Vilma

⁹⁵ ÚMÉL 2001-2007. II. kötet 1024.

⁹⁶ ÚMÉL 2001-2007. III. kötet 452.

⁹⁷ ÚMÉL 2001-2007. III. kötet 403-404.

Illésy György: (Mezősas, 1832. január 14. - Pest, 1871. október 21.) „Újságíró, költő. Tanulmányait abbahagyva 1848 májusában belépett a magyar honvédseregbe. eleinte egy gyalogos zászlóaljban, majd a tüzérségnél, utoljára mint tüzemester szolgált. A világosi fegyverletétel után egy darabig bujkált Komádiban Sárosy Gyula költővel együtt, de elfogták, és besorozták az osztrák hadseregbe. Az Este-ezredben zenekari zenész lett, közben nyelveket tanult, és műkedvelő előadásokat rendezett. 1853-ban leszerelték, nevelő lett. 1865-től Pesten élt, éjjel-nappal dolgozva igyekezett családját eltartani és hitelezőit kielégíteni. A Fővárosi Levéltárnál korrektor volt, francia elbeszéléseket fordított, hamarosan megtanult angolul, s a Vadász és Versenylap számára angolból fordított. 1866-tól a Magyar Világ szerkesztőségi munkatársa, majd a Sürgöny munkatársa. 1867 májusától Jókai lapja, a Hon belső munkatársa. 1868-ban a túlfeszített munka miatt megbetegedett, de továbbra is erejét meghaladó módon dolgozott. 1870 novemberében munkaképtelenné vált, s közel egy év múlva meghalt.”⁹⁸

6. kép Mária Dorothea

Mária Dorothea: (Alcsút, 1867. június 14. - Alcsút, 1932. április 6.) „József főherceg és Klotild főhercegnő lánya. A leggyöngédebb és leggondosabb nevelés után 1885. lépett ki először a szűkebb családi körből s első nyilvános szereplése az volt, hogy a magyar tanítónők és nevelőnők menedékházának létesítésére alakult egyesület védnökségét elfogadta s megengedte, hogy az egyesület az ő nevére Mária Dorothea-egyesületnek neveztesse. Az így megalakult egyesületet nemcsak fenséges példájával lelkesítette a jótékonyaság terén, hanem anyagilag is támogatta. A védnökség elfogadásakor 500 frttal lépett az adakozók közé s nemsokára nővérével, Margit főhercegnővel egy művészi becsü és nagy értékű himzésüket, kezük munkáját ajánlották fel kiállítás és kisorsolás végett az egyesület javára. Ez úton a fenséges főhercegnők 6000 frttal az egyesület első alapítói lettek. Mária Dorothea főhercegnő a nevére elnevezett egyesület működését azóta a legélénkebb érdeklődéssel kíséri s az egyesület által felállított intézetet, a Tanítónők otthonát látogatásával is megtisztelte.”⁹⁹

Nyíri István: (Átány, 1776. május 9. - Sárospatak, 1838. augusztus 27.) „Matematikus, természettudós. Tanulmányait a sárospataki református főiskolán végezte. Az MTA tagja (levelő 1831. február 17., rendes 1832. május 7.). 1798-ban a mennyiségtan rendkívüli, 1806-tól rendes tanára, 1810-től egyidejűleg a természettudományok, 1822-től a statisztika, a földrajz és a neveléstudomány, 1824-től a bölcselet tanára a sárospataki főiskolán.”¹⁰⁰

Rómer Flóris: (Pozsony, 1815. április 12. - Nagyvárad, 1889. március 18.) „Régész, művészettörténész, római katolikus pap. 1830-ban belépett a pannonhalmi Szt. Benedek-rendben, 1836-ban

7. kép Rómer Flóris

⁹⁸ ÚMÉL 2001-2007. III. kötet 452.

⁹⁹ PALLAS 1893-1897.

¹⁰⁰ GLATZ 2003. 936-937.

fogadalmat tett; 1834-től a pannonthalmi rendi főiskolán teológiát tanult, 1838-ban pappá szentelték. 1838-39-ben tihanyi segédlelkész, 1839-ben a pesti egyetemen bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1839-től a győri gimnáziumban a magyar és a latin nyelv, utóbb a természetrajz tanára. 1845-től Pozsonyban a felső iskola természetrajz-tanára. 1848 novemberében mint önkéntes belépett a Pozsonyban szerveződő 2. honvéd utászzászlóaljhoz. 1849. november 24-én Pozsonyban a szabadságharc idején folytatott politikai agitációja miatt az osztrák hadbíróság 8 évi várfogságra ítélte. Bécsben, Olmützben, végül Josefstadtban raboskodott, 1854-ben kegyelemmel szabadult. A pesti egyetemen az éremtan és régiségtan magántanára, 1866-tól nyilvános rendkívüli, 1868-77-ben nyilvános rendes tanára. 1869-77-ben a MNM érem- és régiségtárának őre. 1874-ben pápai engedéllyel kilépett a bencés rendből, és a besztercebányai egyházmegye papja lett. 1876-ban kezdeményezésére tartották Budapesten az ősrégészek és antropológusok VIII. nemzetközi kongresszusát. 1867-ben tevékenyen részt vett a Magyar Történelmi Társulat megalapításában. A magyar régészettudomány egyik megalapítója. Régészettel Ipolyi Arnold biztatására kezdett foglalkozni. Többkötetes naplója a magyar régészet, művészettörténet és műemlékvédelem értékes forrása.”¹⁰¹

Szabó Dénes: (Pest, 1856. május 4. - Budapest, 1918. január 17.) „Orvos, szülész-nőgyógyász. 1874-től a budapesti, 1876-77-ben a strassburgi egyetemen tanult, 1879-ben a budapesti egyetemen orvosi oklevelet szerzett. 1880-81-ben állami ösztöndíjjal a bécsi, a drezdai és a berlini egyetemi szülészeti klinikákon, végül Edinburghban és Londonban folytatott tanulmányokat. 1881 szeptemberétől a budapesti egyetem I. számú szülészeti klinikáján gyakornok, majd tanársegéd; 1889-től a szülészeti és nőgyógyászat című tárgykör magántanára. 1892-től haláláig a kolozsvári egyetemen a szülészeti nyilvános rendes tanára, a szülészeti és nőgyógyászati klinika igazgatója; 1894-95-ben, 1901-02-ben és 1910-11-ben az orvostudományi kar dékánja; 1905-06-ban az egyetem rektora. A nőgyógyászat mellett orvostörténeti kérdésekkel foglalkozott.”¹⁰²

Szerényi Endre: (Sátoraljaújhely, 1847. nov. 16.) „Nyugalmazott dohányraktári felügyelő. Szüleit korán elvesztvén, nagyanyja és később nagynénje nevelte; a gymnasium alsó osztályait szülőhelyén, a felsőket Kassán végezte. Innét piarista növendéknek vétetett fel és Váczon töltötte ujonczévé; azután Kecskemétre, majd Pestre rendeltetett tanulmányainak folytatására; azután a lévai gymnasiumhoz nevezték ki helyettes tanárnak. Az 1870. tanév végével a rendből kilépett és az orvostudományok hallgatására Pestre ment. Majd állami hivatalt vállalt Debreczenben és ezzel egyidejűleg az ottani reálkereskedelmi iskolában tanárkodott. Itt alapította az országban az első iparosifjúsági együletet, mely tiszteletbeli tagjának választotta. Innét Győrbe ment, hol szintén megalakította a kereskedelmi ifjúsági együletet. 1880-ban a győri színház másodtitkára volt. Innét áthelyezték Temesvárra, majd 22 hónap múlva Brassóba, öt év múlva Gyulafehérvárra és ez utóbbi helyről a vezetése alatt lévő hivatallal együtt Dévára s végül 1896 végén Kassára, hol nyugalomba helyezték. Mint papnövendék Kecskemétről küldött cikkeket és költeményeket a Zala-Somogyi Közlönybe; a győri Szabad Polgárba tárczákat és vezércikkeket írt; írt még a Győri Figyelőbe, Győri

¹⁰¹ ÚMÉL 2001-2007. V. kötet 793-794.

¹⁰² ÚMÉL 2001-2007. VI. kötet 23.

Lapokba és a győri Hazánkba (Szécsi, Turul, Philaleth, Előd stb. álnevek és jegyek alatt); a Honba írta a «Győri dolgok»-at; írt még Győrből a Pápai Lapokba, a pesti Baloldalba és az Egyetértésbe; később a Hunyad, Déva és Vidéke munkatársa volt.»¹⁰³

8. kép Teleki Blanka

Teleki Blanka: (Hosszúfalva, 1806. július 3. - Párizs, 1862. október 23.) A magyar nőnevelés úttörője. Édesapja Teleki Imre, édesanyja Brunszvik Karolina, nagynénje Brunszvik Teréz. Híres mesterek mellett tanult festészetet külföldön (München, Párizs), majd 1844-ben Pestre költözött. 1846 nyarán bejelentette szándékát, hogy egy hazafias szellemű intézetet nyit főrangú leányok számára. 1848 végén kénytelen volt iskoláját bezárni. A kormányval először Debrecenbe, majd Szegedre utazott. 1851. május 13-án elfogták az osztrákok, és „bűnös szervezkedésért” 10 év várfogságra ítélték. 1857. május 13-án szabadult fogságából amnesztiával, ahonnan külföldre távozott.¹⁰⁴

Trefort Ágoston: (Homonna, 1817. február 6. – Budapest, 1888. augusztus 22.) „Művelődéspolitikus, reformer, publicista, miniszter, az MTA tagja (l. 1841, t. 1867, ig. 1874) és 1885-től elnöke. Jogi tanulmányok és külföldi utazások után főkg a bank- és vasútügy és a városok reformjának kérdéseivel foglalkozott. 1848 előtt élénk publicisztikai tevékenységet fejtett ki a Pesti Hírlapban. A reformellenzéken belül a centralistákhoz tartozott. Az 1843 – 44-i országgyűlésen Zólyom város követe. 1848-ban földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi államtitkár. Eötvös Józseffel távozott külföldre, 1850-től visszavonultan élt csabacsüdi birtokán, 1860-ban Békés vármegye

9. kép Trefort Ágoston

alispánja lett, 1861-ben országgyűlési képviselő. 1863-ban Eötvös Józseffel megalapította a Politikai Hetilap című lapot. A kiegyezés idején a Deák-párt tagja. 1872. szeptember 4-től haláláig vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Lónyay-, a Szlávy-, a Bittó-, a Wenckheim- és a Tisza Kálmán-kormányban. 1876. augusztus 21-től 1878. december 5-ig földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter is. Számos művelődéspolitikai intézkedést hozott, a közép- és felsőfokú oktatás fejlesztése támogatására. Szorgalmazta az Egyetemi Könyvtár építését. Megszervezte a Műemlékek Országos Bizottságát. Az 1883-i középiskolai reform elrendelte a német nyelv kötelező oktatását. A hazai műemlékvédelem, a Zeneművészeti Főiskola és a rabbi képző felállításá érdekében sokat tevékenykedett.»¹⁰⁵

Vadász M. Elemér: (Székesfehérvár, 1885. március 1. - Budapest, 1970. október 30.) „Geológus, egyetemei tanár, az MTA tagja, Kossuth-díjas, a Magyarhoni Földtani Társulat örökös díszelnöke. A budapesti tudományegyetem bölcsészettudományi karán tanult. Egyetemista korában főleg az állattan és az ásvány- és közettan érdekelte. [...] Gyakornok, majd tanársegéd, és adjunktus lett az egyetem földtan-öslénytani tanszékén. [...] 1909-ben a

¹⁰³ SZINNYEI 1891–1914.

¹⁰⁴ <http://brunszvikterez.hu/belet.html> letöltés dátuma: 2012. január 30.

¹⁰⁵ MÉL 2001.

Földtani Intézet geológusi állására, 1911-ben magántanári habilitációra vonatkozó kérelmét elutasították. [...] 1946-tól a budapesti tudományegyetem földtani tanszékének professzora volt végleges nyugdíjba vonulásáig, 1965-ig. Közben a természettudományi kar első dékánja (1948-49) s a Pázmány Péter Tudományegyetem utolsó rektora (1949-1950).”¹⁰⁶

10. kép Wessely Ödön

Wessely Ödön: (Pest, 1867. augusztus 23. - Budapest, 1935. március 6.) „Pedagógus, a Magyar Paedagógiai Társaság alelnöke (1928-35), a Magyar Gyermektanulmányi Társaság elnöke (1933-35). 1889-ben a budapesti Paedagogiumban nyelvi szakcsoportból polgári iskolai tanári, 1889-ben a budapesti egyetemen magyar-német szakos tanári, 1894-ben bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Egyetemista korában báró Eötvös Loránd ajánlatára Horvát Boldizsár magántitkára. 1889-98-ban több budapesti polgári iskolában óraadó tanár, a Ranolder intézet tanítóképzőjében és a rajztanárképzőben pedagógiát tanított. A Knezich utcai polgári iskolában tanártársa volt Bárczy István, aki később jelentős mértékben járult hozzá pályája felíveléséhez. 1892-ben a jeni egyetemen pedagógiai tanulmányokat folytatott. 1898-tól a IV. kerületi községi főreáliskolában a magyar és a német nyelv tanára, 1906-10-ben az iskola igazgatója. 1910-től a polgármesteri hivatalban a székesfővárosi iskolák szakfelügyelője, 1910-től a budapesti egyetemen a modern pedagógia útjain című tárgykör magántanára; 1911-ben javaslatára állították fel a Fővárosi Pedagógiai Szemináriumot, amelynek 1914-1917-ben főigazgatója volt. 1918-tól a pozsonyi, 1919-23-ban Budapestre menekült pozsonyi egyetemen, 1923-tól haláláig a pécsi egyetemen a pedagógia nyilvános rendes tanára; 1923-25-ben a bölcsész-, nyelv- és történettudományi kar dékánja, 1929-30-ban az egyetem rektora. 1935-ben a budapesti egyetemen a pedagógia nyilvános rendes tanárává nevezték, de hirtelen halála miatt csak a székfoglaló előadását tudta megtartani. A Népművelés című szaklap alapítója (Bárczy Istvánnal, 1906), a Magyar Paedagógia szerkesztője (1907-1912).”¹⁰⁷

Wlassics Gyula: (Zalaegerszeg, 1852. március 17. - Budapest, 1937. március 30.) Jogász, miniszter, egyetemi tanár. Jogi képzését „Budapesten kezdte és Bécsben fejezte be, majd ügyvédi oklevelet szerzett. Tanulmányai után külföldön tett hosszabb tanulmányutat. [...] 1847-től rövid ideig Nagykanizsán törvényszéki joggyakornok, majd segédfogalmazó és titkár az Igazságügyi Minisztérium törvényelőkészítő osztályán. A minisztériumban több törvénytervezet kidolgozója. 1882-től alügyész, 1886-tól pedig Budapest főügyész-helyettese. [...] 1895. január 15-től 1903. november 3-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter a Bánffy-, a Széll- és a Khuen-Héderváry-kormányban. [...] Miniszteri funkciójáról történt lemondása után 1903-tól 1906-ig a pesti egyetem büntetőjogi tanára. [...] 1906. április 30-tól Ferenc József a Közigazgatási Bíróság elnökévé nevezte ki. A

11. kép Wlassics Gyula

¹⁰⁶ MÉL 2001.

¹⁰⁷ ÚMÉL 2001-2007. VI. kötet 1366-1367.

bíróság hatáskörét javaslatára fontos alkotmányjogi kérdések eldöntésére (pl. választójog) is kiterjesztették. E fontos tisztséget 1933. január 7-ig töltötte be.”¹⁰⁸

Zirzen Janka: (Jászberény, 1824. - Budapest, 1904. december 28.) „Pedagógus. Anyja bábaasszony volt, félárván maradt leányát az egri Tóthné-féle nevelőintézetbe adta. Szülei házában egy kis leánynevelő intézetet nyitott, de anyagi okok miatt be kellett zárnia, ezért Egerben lett nevelő. 1846-49-ben Jászberény polgárainak meghívására újból leánynevelő intézetet tartott fenn. 1849 után a Madarassy, az Eördögh és a Steinitzer családoknál nevelő volt. 1866-tól Pesten élt, 1867-től báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter közeli munkatársaként vezető szerepet játszott a nőnevelés szervezésében. 1869-től a budai tanítóképző intézet, 1873-tól az ebből fejlődött polgári iskolai tanítónőképző intézet (későbbi Erzsébet Nőiskola), 1876-tól egyúttal az ipartanítói tanfolyam igazgatója, 1896-ban nyugdíjazták. A Nemzeti Nőnevelés című folyóirat alapítója (1879).”¹⁰⁹

¹⁰⁸ http://www.mkogy.hu/elno/tort_elnok/wlassics.pdf letöltés dátuma: 2012. január 30.

¹⁰⁹ ÚMÉL 2001-2007. VI. kötet 1472.